

Uppsala Universitet
Teologiska Institutionen
Magisteruppsats i teologi

Handledare professor Oloph Bexell

Fjellstedtska 2008-06-04

Reviderad april 2014

”Att bygga inifrån”

Per-Olof Sjögrens pastorala arbetsprogram och verksamhet 1951-1968.

BENGT ELIAS, Göteborg

Sammanfattning

Denna uppsats utgör en presentation av Per-Olof Sjögrens ”högkyrkliga” pastorala arbetsprogram och konkreta verksamhet i stadsdelen Guldheden i Göteborg under perioden 1951-1968.

Jag har försökt belysa både vad Sjögren utträttade och vilka förebilder och olika teologiska erfarenheter som fungerade som inspirationskällor för det som Sjögren uppfattade som väsentliga områden i den aktuella kontexten.

Innehållsförteckning

1. INTRODUKTION.....	3
1.1 ATT BYGGA FÖRSAMLING I EN NY TID	3
1.2 SYFTE.....	4
1.3 FORSKNINGSLÄGET	4
1.4 FRÅGESTÄLLNINGAR.....	5
1.5 METOD.....	6
1.6 KÄLLOR OCH MATERIAL.....	7
2 ETT PASTORALT ARBETSPROGRAM VÄXER FRAM.....	8
2.1 SJÖGRENS BIOGRAFI.....	8
2.2 SJÖGRENS TEOLOGI	10
2.2.1 <i>Högkyrklighet</i>	10
2.2.2 <i>Kyrkosyn</i>	10
2.2.3 <i>Nådemedlen</i>	14
2.2.4 <i>Gudstjänsten</i>	16
2.3 KONTEXTEN I GÖTEBORG OCH GULDHEDEN	16
2.3.1 <i>Efterkrigstiden</i>	16
2.3.2 <i>Göteborgs näringsliv och samhällsutveckling under 1900-talet</i>	17
2.3.3 <i>Göteborgs förorter</i>	17
2.3.4 <i>Det kyrkliga läget under 1900-talet i Göteborgs stift och Göteborgs stad</i>	18
2.3.5 <i>Ett pastoralt arbetsprogram i storstad behövs</i>	21
2.4 SJÖGRENS PASTORALA ARBETE I GULDHEDEN	21
2.4.1 <i>Guldheden 1951 och framåt – ett pastoralt arbetsprogram och en verksamhet växer fram</i>	21
2.4.2 <i>Gudstjänster</i>	24
2.4.3 <i>Präst och lekman</i>	25
2.4.4 <i>Övrigt församlingsarbete</i>	26
2.4.5 <i>Församlingssyn</i>	28
2.4.6 <i>Stewardship</i>	29
2.4.7 <i>Sjögrens spiritualitet</i>	31
3 SLUTSATSER.....	33
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	38
OTRYCKTA KÄLLOR	38
TRYCKTA KÄLLOR OCH ÖVRIG LITTERATUR	40

Förord

Den här uppsatsen hade aldrig blivit av utan vissa människors hjälp och medverkan. Först tack till Doc. Dag Sandahl som gav mig uppslaget att titta på Per-Olof Sjögrens pastorala arbetsprogram och verksamhet. Till kyrkoherde Carl Sjögren som gav mig tillstånd att få tillgång till hans fars arkiv. Min handledare professor Oloph Bexell för allt stöd och uppmuntran då det gäller en akademisk uppsats. Till Rune Imberg rektor på Församlingsfakulteten i Göteborg (FFG) som har en stor del av Sjögrens arkiv och gett mig en plats att vara. Till min kollega komminister Anders Stenbäck för stöd, hjälp och uppmuntran inte minst i hanteringen av datorns underliga egenskaper. Till min kyrkoherde Hilding Egestål, kollegor, vikarier och församlingen i Nylöse som gav mig tillfället att göra detta. Och till sist mina vänner och min familj som levt med detta i ett antal år. Stort tack!

1. Introduktion

1.1 Att bygga församling i en ny tid

1900-talet är ett sekel då Sverige genomgår kraftiga förändringar på alla plan både som land och som samhälle, socialt, politiskt, vilket leder fram till den dagens välfärdsstat man har i dag. Men hur gick det för Kyrkan, statskyrkan Svenska kyrkan och för de människor som både arbetade och var med i dess församlingar? Vad gjorde kyrkan i dessa förändrade tider?

Denna process innebar delvis helt nya förutsättningar och utmaningar, inte minst när det gäller prästens och lekfolkets pastorala roll och identitet. Kort sagt: Hur bygger man en församling i en storstad som växer? Att hantera denna situation kräver såväl kunskap, reflektion som en medveten strategi och vision.

För att få svar på dessa frågor behöver man studera någon som arbetat medvetet med dessa frågor. I efterkrigstiden i Sverige genomgick staden Göteborg en kraftig expansion vilket gjorde att många flyttade dit för att där fanns det arbetstillfällen. Detta innebar en helt ny situation för Svenska kyrkan. I Göteborg med omnejd byggdes nya bostadsområden upp men kyrkor fanns det långtifrån alltid i de nya bostadsområdena. I denna uppsats vill jag undersöka vilka strategier, inriktningar och förgrundspersoner som bidrog till det pastorala arbetet, alltså sådant som gjorde det möjligt att bygga församling i de nya stadsdelarna. Dessa nybyggda bostadsområden ingick i de redan befintliga pastoraten, ett faktum som innebär att man också måste analysera och försöka förklara hur man i Svenska kyrkan gick till väga för att skapa förutsättningar för någonting nytt, detta i en storstad, i en förort och i en specifik stadsdel. I denna uppsats vill jag försöka visa hur viktigt och angeläget det är att teologi och konkret praxis korresponderar med varandra, i synnerhet när man skall bygga en församling i en sådan miljö.

Därför har jag valt att arbeta med staden Göteborg och Göteborgs stift för att se hur man i den kontexten gick till väga för att möta den stora samhällsförändring som jag beskrev inledningsvis. Finns det ett konkret exempel på ett område där detta skedde? Vad hände? Hur blev det? Vilka slutsatser kan dras av det? Jag ser som min uppgift att snarare belysa vad som hände än att värdera.

En av de församlingspräster som på ett mycket målmedvetet sätt ville förena både teologi och praxis i den nya situation som uppstod under den aktuella epoken var kyrkoadjunkten och sedermera komministern i Annedals församling Per-Olof Sjögren (1919-2005). Han fick det pastorala ansvaret för det nybyggda höghusområdet i Guldhedsdistriktet av Annedals församling i centrala Göteborg. Under sin tid införde och genomförde han nya pastorala arbetsmodeller som skulle bli banbrytande för en svensk småkyrkoförsamling.

Anledningen till att jag väljer just Sjögren är att han arbetade här i Göteborg, men också att han har producerat en hel del pastoralteologiskt material utifrån sina erfarenheter, ett tämligen omfattande material som man kan ha nytta av i det pastorala församlingsarbetet för både präst eller lekfolk idag. För en tidigare generation präster och lekfolk är Sjögren välkänd, men för min egen och den yngre generationen är han tämligen okänd.

Därför ska denna studie belysa Per-Olof Sjögrens författarskap och pastorala arbetsprogram, och verksamhet. Sjögren var en av portalfiguerna för ett nytt pastoralteologiskt modellbygge.

Hur bygger man församling i en storstad i vår tid? I denna studie ska Per-Olof Sjögrens pastorala arbetsprogram och verksamhet under perioden 1951-1968 undersökas, alltså den tiden som Sjögren var präst i Annedals församling och hade huvudansvaret för den kyrkliga verksamheten i det nybyggda höghusområdet Guldheden under 1950- och 60- talen.

1.2 Syfte

Mitt syfte är att beskriva Sjögren som pastoralteolog i hans tid och sammanhang och dra slutsatser som kan vara till hjälp att möta de nya utmaningar som väntar Svenska kyrkan. Syftet med denna uppsats är även att finna en modell för pastoralt arbete i vår specifika kontext och situation med hjälp av ett historiskt exempel. Det finns heller inget tidigare skrivet om Sjögren ur just detta perspektiv.

1.3 Forskningsläget

När det gäller forskningsläget på det pastoralteologiska området vad gäller Per-Olof Sjögren finns en mycket begränsad forskning om vad som händer på församlingens gräsrotsnivå, det vill säga hur man rent praktiskt byggde upp en levande gudstjänstfirande församling. Det har således inte funnits särskilt mycket material att arbeta med, vare sig teologiskt eller med konkret praxis i den vardagliga situationen i den specifika församling som man är satt i att bygga upp.

Vad som finns är en Pro gradu-avhandling i praktisk teologi av Tomas Ray ifrån Åbo Akademi från 1997, ett dokument som bygger på en samlad analys av Sjögrens bibelmeditationer. I den uppsatsen belyser Ray Sjögrens syn på spiritualitet utifrån hans bibelmeditationer. Däremot finns det ingenting konkret beskrivet som berör Sjögrens pastorala program.

Det finns dock några andra dokument (avhandlingar och forskning) omkring de frågeställningar jag vill belysa. Per Eckerdal (f.1951) berör i sin avhandling *Småkyrka i storstad* (1992) Sjögrens arbete i ett småkyrkosammanhang. Där nämns dock i liten

utsträckning Sjögrens pastorala arbete. Genom Berndt Gustafssons (1920-1975) bok *Småkyrkorörelsen och dess historiska bakgrund* 1955 får vi en inblick i hur denna rörelse växte fram. I *Varför småkyrkor? 1957 Så byggs en småkyrka*, där han var redaktör, handlar det om praktiska tillvägagångssätt när det gäller just byggnation av småkyrkor. Ragnar Persenius (f.1952) har i sin avhandling om *Kyrkans identitet* (1987) gett en bakgrund till småkyrkorörelsens kyrkotanke. Till sist har vi Dag Sandahls (f.1948) avhandling *Folk och kyrka* (1986) som behandlar ett rikskyrkligt skeende i Sverige under den period som denna undersökning berör.

1.4 Frågeställningar

När det gäller frågeställningar som berör den pastorala och teologiska verkligheten från den tiden är det nödvändigt att lyfta fram och belysa de identitetsbärande element av Sjögrens teologi. Detta skall göras utifrån hans kontext, och som han arbetade och hur det formade hans pastorala arbetsprogram. Det gällde då att bygga upp en gudstjänstfirande församling i de nybyggda stadsdelarna i storstäderna efter andra världskriget. För att få klarhet i Sjögrens bidrag som berördes i inledningen struktureras problemet i tre grundläggande frågor:

1. Hur såg den pastorala vardagen ut när Sjögrens församlingsarbete på Guldheden började?
2. Vilka var hans pastorala vision och hur är den kopplad till hans kyrkosyn?
3. I vilken mån är det möjligt att säga att Sjögrens pastorala modell på Guldheden var präglad av en "högkyrklig" teologi?

Kartläggning och analys av Sjögrens teologi

Jag avser att undersöka vilka de identitetsbärande elementen är i Sjögrens teologi i det pastorala arbetsprogram och den verksamhet som växer fram när det gäller Kyrkan. Det är frågor om kyrkosyn, gudstjänst, nådemedel, själavård, lekfolk, diakoni, evangelisation och mission. Vilket övergripande mönster framträder utifrån detta i Sjögrens pastorala arbetsprogram, som också är ett pastoralt program för Svenska kyrkan? Vilka böcker ger uttryck för hans teologi/ eller hur gör de det?

Kartläggning och analys av Sjögrens kontext i Guldheden

Det handlar också om att sätta in Sjögrens pastorala arbetsprogram och verksamhet i den aktuella kontexten i det nybyggda höghusområdet i Guldheden i Annedals församling i Göteborg och det nya sociala sammanhanget som detta innebär. Därför är det viktigt att studera hur samtidskontexten kan tänkas ha påverkat det pastorala arbetsprogrammet och verksamheten. Det är av intresse att veta hur Sjögren arbetade. Hade Sjögren en egen samhällsanalys? Vad påverkade Sjögrens pastorala analyser och hur omsatte han dessa influenser i den pastorala verksamheten?

Kartläggning och analys av Sjögrens pastorala program

Det sista problemområdet handlar om att teckna en helhetsbild av Sjögrens pastorala arbetsprogram och verksamhet i ett spiritualitetsperspektiv när det gäller kyrkan, gudstjänst, själavård, lekfolkets medverkan i församlingsarbetet, evangelisation – mission. Hur kom detta till uttryck i Sjögrens pastorala program? Det är tänkt som ett program för hela Svenska kyrkan. Hur ser då mötet ut med den samtida svensk kyrklig kontexten?

Summering av frågeställningarna:

- 1) Vilka identitetsbärande element är de viktigaste för Sjögren?
- 2) Hur ser Sjögren på kontexten i Guldheden?
- 3) Hur tog sig detta uttryck i Sjögrens pastorala program?

Sammanfattningsvis: Sjögren har en teologisk teori som skall fungera i en specifik situation och han utformar ett pastoralt program där dessa aspekter integreras. Finns det därmed en helhet som integreras med kontexten.

1.5 Metod

Metoden är att med dessa tre sammanfattande frågor ta hjälp av Sjögrens egna böcker, småskrifter och artiklar och annat arkivmaterial för att ge en deskriptiv belysning av Sjögrens pastorala arbetsprogram som integreras med kontexten för att ge oss en helhetsbild av detta pastorala arbetsprogram. Jag gör samtidigt de tolkningar av materialet som jag finner mest rimliga utifrån min förförståelse.

Till min hjälp har jag inspirerats av Ulrik Josefssons modell och metod i avhandlingen: ”*Liv och över nog, Den tidiga pingströrelsens spiritualitet*”.¹ När spiritualitet ska studeras bör det religiösa livet betraktas som en helhet. Inom denna helhet är det viktigt att studera hur de olika aspekterna samspelar. Dessutom bör man ställa Sjögrens pastorala arbetsprogram och verksamhet i relation till sitt sammanhang. Dessa tre sidor av spiritualitetstudiet kan sammanfattas med tre begrepp: *Holistisk, integrativ* och *kontextuell*. När syftet med min studie ska brytas ner i olika problemområden sker det utifrån dessa begrepp.

Detta kan inte göras genom att studera varje tänkbar detalj i hans pastorala arbetsprogram. Istället måste sökandet riktas mot de utmärkande dragen och därmed de identitetsbärande elementen i detta pastorala program och verksamhet.

Definitioner

Spiritualitet

Det är viktigt att definiera innebörden i begreppet spiritualitet. Slår man upp ordet spiritualitet i olika lexikon finns det ingen enhetlig definition. Spiritualitetsbegreppet används idag i en mycket vid mening där fokus läggs på människan som andlig varelse. Spiritualitet kan då uttryckas som en religiöst motiverad livsform som baseras på personlig erfarenhet, och i en så vid mening inryms alla religioner och även parareligiösa rörelser som t. ex New-Age-rörelsen. Det gemensamma är ordets härledning ur *spiritus*, ande, som har olika vidd och innebörd beroende på vilket perspektiv man antar och vilken utgångspunkt man har. Det är därför nödvändigt att göra en bestämning och en avgränsning för vad som ska innefattas i begreppet spiritualitet. Det är också viktigt att poängtera att det handlar om kristen spiritualitet där den personliga relationen mellan Gud och människa sker inom en kyrklig gemenskap, i det här fallet inom Svenska kyrkan och församlingen i Guldhedens kyrka i Annedals församling.² Enkelt uttryckt kan vi sammanfatta begreppet spiritualitet som *det levda religiösa livet*.

¹ Josefsson, U, 2005 s 15f

² Laghé, B, 2004 s 12, s 31

Högkyrklighet

”Termen högkyrklighet kommer i själva verket från den anglikanska kyrkan (engelska: *High Church*) och skall ses i samband med den kyrkliga utvecklingen där på 1800-talet.”³ Vad högkyrkligheten betonade mycket starkt var kyrkans karaktär som institutionell frälsningsanstalt och i samband därmed sakramentens centrala roll och liturgins värdiga utförande. Dessa områden kan man alltjämt skönja i den kyrkliga utvecklingen, inte minst i gudstjänstlivet i den anglikanska kyrkan men även i den tyska.⁴

Pastoral

En pastoral är en beskrivning av det grundläggande mönster efter vilket en kristen församlings normala liv formas. Man kan alltså se den som en typ av byggbeskrivning eller ritning. Anledningen till att definitionen kommer redan nu är att det är ett viktigt ord som måste förklaras eftersom det är ett pastoralt arbetsprogram som jag beskriver i denna uppsats.⁵

Uppsatsens struktur

Innan jag besvarar de tre frågeställningarna gör jag en kort presentation av Sjögrens biografi. Till den har jag haft användning av olika matriklar samt Anders Jarlerts levnads beskrivning som han höll i samband med Göteborgs stiftshistoriska sällskaps möte i Göteborg 2005.

Därefter undersöks frågorna var för sig. Till min hjälp har jag haft tillgång till Sjögrens eget arkiv, hans egna böcker och annat material, samt människor som arbetat med honom och inspirerats av honom. Jag har studerat Sjögrens pastorala arbetsprogram genom att jämföra hans teologi utifrån arbetskontexten i höghusområdet Guldheden i Annedals församling i Göteborg och sedan försökt belysa Sjögrens pastorala arbete och det historiska förloppet utifrån detta till någon form av helhet för att kunna drar några slutsatser. Det är också intressant att avgöra om det finns något samband mellan Sjögrens teologi, program och tolka den in i kontexten som han arbetade i. Detta kommer vi till i slutsatsen. Detta leder mig över till mina källor och material.

1.6 Källor och material

Vad finns det då för källor och material?

Ämnet är omfattande men jag har ändå valt att titta på perioden från 1951 då Per-Olof Sjögren tillträdde som kyrkoadjunkt i Annedals församling och fram till 1968 då han slutade i församlingen. Under tiden skrev han ett antal viktiga böcker som *När församlingen växer* 1955, *Självrannsakan* 1960, *Böneskola* 1960, *Bygga inifrån, en studiebok om själavård och församlingsvård* 1964, *Jesusbönen* 1966 och *Mässa och Mission* 1968 för att bara nämna några. I dessa böcker sammanfattar han sina erfarenheter av församlingsbygge i ett specifikt småkyrkoområde i en snabbt växande storstad. Det begränsade urvalet av böckerna beror på att jag måste begränsa mig till perioden 1951-1968.

³ Kilström 1990 s 9

⁴ Kilström 1990 s 10 Se även Bexell Att finna hela kyrkans skatt – något om den svenska högkyrklighetens inspirationskällor s 160-192. Gotländskt och Kyrklighet Festskrift till Ove Lundin 2007

⁵ Pastoral Dekankollegiet i Svenska kyrkans fria synod. 1992 s 8f.

Under perioden 1951–1968 skrev Sjögren en rad böcker, bibelmeditationer, artiklar och småskrifter i olika pastorala ämnen och utifrån olika behov och intressen. Dessutom har jag fått tillgång till skrifter som Sjögren kallade för Guldhedens krönikeböcker I och II. Dessa skrifter utgör en slags andlig och pastoral dagbok om församlingslivet. Vidare finns det Sjögrens eget arkiv med en mängd inbundna handskrivna predikningar, meditationer, anteckningar, föredrag och annat från 1941-1963/69 samt en del brev, dagböcker och diverse tidningsurklipp. Jag har också fått tillgång till en del böcker ur hans egen bibliotek.

Det finns ytterligare arkivmaterial, både i Gunnar Rosendals (1897-1988) och Bo Giertz' (1905-1998) arkiv på universitetsbiblioteket i Lund, där jag har fått tillgång till korrespondensen, både mellan Sjögren och Rosendal och mellan Sjögren och Giertz. Dessutom finns kyrkokansliets arkiv i Uppsala där det finns material från Lutherska Världsförbundets svenska sektion där Sjögren arbetade som medlem/delegat i LVF:s Commission on Stewardship and Congregational Life från 1957.

Utöver detta har jag fått information om Sjögren genom kontakt med några av Sjögrens familjemedlemmar, tidigare kollegor och medarbetare och församlingsmedlemmar från Sjögrens tjänstgöringsperiod i Guldheden. Den sistnämnda gruppen har dock liten relevans för innehållet i denna uppsats. Från 1960-talet till mitten av 1990-talet gjordes bandupptagningar av Sjögrens förkunnelse. Dessa har därefter genom Karin Heumans försorg skrivits ut på papper. Detta omfattande material har stått till mitt förfogande. Tyvärr finns det bara en liten del som berör tidsperioden i Guldheden. I stort sätt allt som Sjögren har skrivit i form av predikningar och meditationer under sitt liv finns på pränt.

2 Ett pastoralt arbetsprogram växer fram

2.1 Sjögrens biografi

Per-Olof Sjögren var född i Oscar Fredriks församling i Göteborg den 25 april 1919. Han var son till advokat Folke Sjögren och hans hustru Karin f. Ericson. Fadern var kyrkvärd i domkyrkoförsamlingen och även ordförande i kyrkofullmäktige i Göteborg. Dessutom var fadern med mycket tidigt i småkyrkorörelsens begynnelse.

Efter studierna i Uppsala prästvigdes Sjögren i Göteborgs Domkyrka den 10 juni 1945. Detta skedde enligt Sjögren själv, med viss tvekan av Biskop Block.⁶ Under en kort period 1948-49 tjänstgjorde Sjögren i Storkyrkan, i det nybildade Stockholms stift, under dåvarande pastor primarius Olle Nystedt.

Det blev fortsatta studier och Sjögren blev först teol. lic. 1949. Fyra år senare disputerade han för teol doktorsgraden med en avhandling i dogmatik för Hjalmar Lindroth med titeln "Anfäktelsen enligt Rosenius" 1953.⁷ Anfäktelse är ett återkommande tema i hans pastorala författarskap.

⁶ Han ville tydligen inte prästviga Sjögren, utan lär ha sagt till honom: "Jag tycker att kandidaten passar bättre bland prästerskapet i Stockholms stift." Han kom sedan till Storkyrkan i den nybildade Stockholms stift en kort period.

⁷ Sjögren skrev vid ett tillfälle följande: "Gud förer sina heliga underligen. Studier i anfäktelsens begrepp hos C. O. Rosenius." Denna bok bygger på lic. avhandlingen 1948. Den skrevs vintern och våren 1950-51 mellan missiven i Tvärred och Guldheden, då paret Sjögren bodde i Uppsala. Här reviderade han materialet i

Efter att ha varit präst på landsbygden i Tvärred ett antal år tillträdde Sjögren som kyrkoadjunkt i Annedals församling den 1 april 1951 med huvudansvar för distrikt Guldheden och blev komminister där den 1 januari 1956 och fram till 1968 då han slutade där. Mellan 1968- 1971 var han tf kh i Göteborgs Christinae församling.

Sjögren var inte bara en utomordentligt duktig pedagog. Han var också en mycket begåvad pianist och musiker med en vacker sångröst. Under åren 1958/59 blev Sjögren lärare i liturgik och liturgisk sång vid Göteborgs Musikkonservatorium. Detta uppdrag som hade han även efter pensioneringen. Här ledde Sjögren även resor till Solesmes i Frankrike för att studera gregoriansk liturgi. Solesmes intar en betydande plats inte bara kyrkomusikens historia utan också i den liturgiska förnyelsen som haft stor betydelse för många kyrkomusiker i vårt land.

Sjögren hade även andra uppdrag, som medlem i utrikesnämnden för RKU (Riksförbundet Kyrklig Ungdom) från 1958 och medlem av Pro Caritates styrelse från 1957. I mitten av 50-talet valdes Sjögren till svensk delegat i Lutherska Världsförbundets (LVF:s) Commission on Stewardship and Congregational Life från 1957. Denna kommission betonade att man som kristen skulle vara förvaltare av Guds nåd. Gemenskapen med treenigheten skulle påverka arbetet utåt. Sjögrens deltagande i kommissionens arbete resulterade i boken *Mässa och Mission* 1968.

Under denna period arbetade han några månader som präst i en amerikansk församling i Minnesota 1957. De internationella kontakterna kom att bli viktiga inspirationskällor för Sjögren.⁸ Det är också viktigt att tillfoga att Sjögren var också var mycket mån om att hålla uppe sitt internationella kontaktnät.

Sjögren var också medlem av Diakonistyrelsens söndagsskolenämnds kommitté för ny sångbok för kyrkans söndagsskolor. Nämndens arbete resulterade i *Kyrkvisor för barn* som utkom 1960. Han var också medlem i Göteborgs prästkonferens, vald medlem i Göteborgs Småkyrkostiftelse från 1962.⁹ Sjögren var på biskopsförslag inte mindre än sex gånger i fem stift. I Luleå 1966, i Skara 1969, i Göteborg 1970, i Växjö 1970, i Strängnäs 1972 och i Växjö 1973.¹⁰ Under åren 1967-1977 var han ordförande i arbetsgemenskapen Kyrklig förnyelse.

När Bertil Gärtner blev (1924-2009) biskop i Göteborgs Stift, efterträdde Sjögren honom som domprost i Göteborgs domkyrkoförsamling 1971. Denna tjänst hade han fram till sin pensionering 1986. Han var även ledamot i kyrkomötet under tre mandatperioder 1975-1988. Som ledamot engagerade han sig först i åtskilligt, för att senare yttra sig endast i handboks-, psalmboks- och ämbetsfrågorna. Till Svenska kyrkans gudstjänster har han bidragit med en av de mest brukade bönerna, och den mest sjungna melodin till kyrielitanian "Du evigt strålande morgon sol".¹¹ Sjögren dog den 22 maj 2005.

avhandlingen och disputerade sedan i ämnet. Avhandlingen fick titeln "Anfäktelsen enligt Rosenius". Opponent var doc. Hampus Lyttkens. Sjögren blev godkänd och blev teol. dr. 25 april 1953.

⁸ Ray, 1997 s12f och se också Sjögrens *Kyrkfärder* 1967

⁹ Norborg, K Göteborgs stift 1950-1964 Biografisk matrikel över stiftets prästerskap

¹⁰ Imberg 1991 s 165

¹¹ Jarlert 2005

2.2 Sjögrens teologi

2.2.1 Högkyrklighet

Sjögren hade kopplingar till svensk högkyrklighet och betraktades av många som en av de ledande företrädarna för svensk högkyrklighet under den här tiden.

Den högkyrkliga rörelsen i Sverige är i väsentliga stycken inspirerad från England men även ifrån Tyskland. Dess impulser är, i förening med en medveten anknytning till den svenska kyrkans klassiska traditioner, det väsentligaste incitamentet i 1900-talets framväxande högkyrklighet. Utifrån det kan man säga att betonandet av kyrkan som en synlig organism, där det kyrkliga ämbetets roll samt det liturgiska och den sakramentala förnyelsen tillmäts stor vikt liksom bönelivets förnyelse. Detta kommer till uttryck i användningen av tidegården.¹²

Den starka betoningen på ämbetets institutionella karaktär i förening med en stark bibel- och bekännelsestrohet har gjort att högkyrklighetens företrädare ofta har ställt sig tveksamma eller helt avvisande till kvinnans tillträde till prästämbetet. Däremot finns det en positiv uppskattning av kvinnliga kommuniteter, liksom en klart markerad förståelse för diakonatet som ett legitimt kyrkligt ämbete - såväl det manliga som det kvinnliga.¹³

Det är gudstjänstlivets kris i allmänhet och nattvardslivets förfall i synnerhet som står i förgrunden när vi ska titta lite närmare på bakgrunden och orsakerna till den högkyrkliga väckelsen. En person som såg detta sammanhang och som därför fick en avgörande betydelse för Sjögrens författarskap och agerande när det gäller den liturgiska och sakramentala förnyelsen i Sverige var den tidigare nämnde Gunnar Rosendal, kyrkoherde i Osby.

Rosendals författarskap var omfattande. Med sina två Kyrkliga förnyelseböcker 1935 och 1937 fick den liturgiska rörelsen en programskrift och ett program som fokuserade på bekännelsen, sakramenten, ämbetet och ekumeniken. 1939 gav Rosendal ut Bönboken Den bedjande Kyrkan och jämte den därtill hörande vägledning Det inre livet. Detta var en bönbok som Sjögren själv använde i både sin församlingstjänst och privat. 1940-41 utkom Nådens År - En kyrkokalender i tre band, som innehöll en genomgång av kyrkoåret. Också en bok som Sjögren har stor användning för under sin prästtjänst. 1943 skriver Rosendal boken Kyrkans framtid som var en maning till väckelse och självbesinning. Just dessa böcker fick stor betydelse för Sjögren, hans pastorala verksamhet och spiritualitet.¹⁴ Till detta sammanhang kan vi därför foga även Bo Giertz som också hade stor betydelse för Sjögren. Bo Giertz har vi anledning att komma tillbaka till lite senare, eftersom han sedermera blev hans biskop i Göteborg.

2.2.2 Kyrkosyn

För att förstå Sjögrens kyrkosyn är det nödvändigt att följa den debatt som pågick under 1920-50 talet i fråga om kyrka och ämbete. Två böcker är viktiga i det sammanhanget: *En bok om*

¹² Kilström 1990 s 11

¹³ Kilström 1990 s 11f

¹⁴ I ett brev till Rosendal skriver Sjögren: "Låt mig få därtill foga min personliga tacksamhet för vad Du betytt för mig. Din "Nådens År" är fortfarande, sedan början av min prästtid, min följeslagare inför varje söndag. Din "Kyrkans framtid" betydde lika mycket för mig personligen som Bo Giertz båda Kristi Kyrka och Kyrkofromheten." . Se även Sjögrens artikel "Tänk på Gud i din ungdomstid." 1955 s 99f

kyrkan. 1942 och *En bok om kyrkans ämbete*. 1951. Till detta tillkommer kyrkotänkandets profilering inom Svenska kyrkan i ett ekumeniskt perspektiv, något som Ragnar Persenius har redogjort för i sin avhandling *Kyrkans identitet*.1987

Två teologer figurerar i dessa böcker och hade stor betydelse för Sjögren. Det är professorn i Nya testamentet, Anton Fridrichsen (1888-1953) och professorn i dogmatik, Hjalmar Lindroth (1893 -1979). Det är ingen tvekan om att Sjögren var mest påverkad av den teologi som var förhärskande i Uppsala under hans studietid i början av 40- talet. Det som kännetecknade denna period var den s k Lutherrenässansen. Det innebar att man genom ny forskning hittade sidor hos Luther som tidigare varit bortglömda och som hade stor betydelse i den debatt som pågick om bland annat Kyrkan och Ämbetet i Svenska kyrkan under den aktuella tidsperioden.

Det finns tre företeelser inom teologi och kyrkoliv som fick särskilt stor betydelse för utvecklingen av kyrkotänkandet. Det var Lutherrenässansen, som vi redan nämnt, den realistiska bibelutläggningen och den liturgiska rörelsen.¹⁵ Denna nyorientering i teologi och kyrkoliv efter första världskriget var en internationell företeelse. Det som lyfts fram var kyrkan som den organiska, paradoxala och transcendenta. Gudsuppenbarelsens egenart värnades. Kyrkan återupptäcktes, så också eskatologin.

Även en ny internationell exegetisk gemenskap bildades. I den realistiska bibelutläggningen skulle nya testamentet tolkas utifrån sina egna premisser. Andra aspekter än tidigare betonades hos urkyrkan, nämligen sambandet mellan Kristus och kyrkan, församlingens betydelse – koinoniabegreppet; Guds rike som en transcendent och i kyrkan närvarande realitet; kyrkan som organism Kristi kropp och Guds folk. Här hade Olof Lintons (1898-1980) avhandling *Das Problem der Urkirche in der neueren Forschung* från 1932 stor internationell betydelse.¹⁶ Även i den liturgiska rörelsen framkom det organiska synsättet. 1929 kom det en biskopsmotion som är ett grunddokument för denna kyrkosyn. I evangeliet, förmedlat i ordet och sakramenten, fann det svenska kyrkotänkandet kyrkans konstitutiva faktor och grunden för enheten.¹⁷

Samma år kom också en biskopsmotion om det fria utträdet ur Svenska kyrkan. Den kom till för att förhindra en sådan makt övertagande från politiskt håll eftersom det fanns uppenbar risk att människor i och genom de kyrkliga organen vill ta kontroll över Kyrkan och sekularisera henne.¹⁸

Under 30-talet i Sverige rådde en särpräglad sammansmältning av Lutherrenässans och realistisk bibelutläggning. Kristocentriciteten var utmärkande både för den s k lundateologin och den realistiska bibelutläggningen. Under detta årtionde fick lundateologin genomslag internationellt, framförallt i den anglosachsiska världen. Den engelska publiceringen av Gustaf Auléns (1879-1977) bok *Christus Victor* är ett exempel. Ett annat exempel är Yngve Brilioths (1891-1959) bok *Nattvard i evangeliskt gudstjänstliv* från 1926 som översattes till engelska 1930 med titeln *Eucharistic Faith and Practice Evangelical and Catholic*.¹⁹

¹⁵ Persenius 1987 s 26

¹⁶ Persenius 1987 s 31

¹⁷ Persenius 1987 s 54

¹⁸ Sandahl 2005 s 356 Bo Giertz och kampen om kyrkan.

¹⁹ Persenius 1987 s 55

Brilioth skriver: ”Den heliga nattvardens ställning i gudstjänstlivet hör för visso till den evangeliska kultens mest brännande problem.”²⁰ Den uttrycker ett medvetet program för en förnyelse av nattvarden men den vill också berika den teologiska reflexionen över nattvarden genom att aktualisera en rad bibliska och fornkyrkliga idéer. Här målar han en bild av den heliga måltiden som gemenskapsmåltid och åminnelse av Herrens lidande, mellan de åtnjutande och den Handlande med fyra huvudmoment 1. tacksägelsens (eukaristiens); 2. gemenskapens; 3. åminnelse; 4. offrets; och till dessa sluter sig 5. mysteriets.²¹ Brilioth vill också placera nattvarden i församlingslivets centrum och inspirera till ett flitigare nattvardsfirande och ett ökat nattvards deltagande.²²

Brilioth är viktig i det här sammanhanget som vi kommer att se framöver. Han avslutar sin bok profetiskt: ”Mycket synes tyda på att nattvarden i Svenska kyrkan för nästa generation kommer att betyda mer än för den nuvarande.”²³ Detta skulle sedan bli verklighet mycket tack vare präster som Rosendal, Giertz och Sjögren och många andra präster i de generationer som arbetade målmedvetet med detta. Även om Brilioth stod nära den nya kyrkosynen så är han inte direkt en representant för den, utan står lite för sig själv.²⁴ Visserligen stod han i nära kontakt med flera av de rörelser som bröt fram under dessa decennier, men förhöll sig hela tiden självständig: högkyrkligheten, lundateologin och den nya kyrkosynen. Hans pastorala och liturgiska program måste ses i den större kontexten av den liturgiska rörelsen i katolska kyrkan, men har en tydlig egen profil. Hans förbindelse med engelskt och anglikanskt kyrkoliv är på samma sätt viktiga, men de är heller inte avgörande för utformningen av hans åskådning. Den viktigaste inspirationskälla beskriver Brilioth inte uttryckligen i texten till Nattvarden i evangeliskt gudstjänstliv, men däremot uttrycker han den med stora bokstäver i bokens dedikation: ”Ärkebiskop Nathan Söderblom i vördnad och tacksamhet tillägnad.”²⁵ Det ekumeniska mötet i Stockholm 1925, som Brilioth hade varit mycket involverad i bakom kulisserna, blev för många en uppfordran till nattvardens förnyelse. Något Gunnar Rosendal hänvisar till.

Under mitten av 30-talet framträdde en mer utpräglad svensk högkyrklighet med Gunnar Rosendal som inspiratör och ledare och på ett nytt sätt betonades det konstitutiva i den gudstjänstfirande församlingen och ämbetet.²⁶ ”Den kyrkliga förnyelsen” avsåg inte bara andaktsliv, nattvardsliv och bruket av bikten. Den byggde dessutom på och förde fram en kyrkosyn med vissa karakteristiska drag. Kyrklig förnyelse kan endast uppstå ur kyrkan själv. Den måste spira ur kyrkans egen mark. Men Kyrkans fyra kännetecken äro Ordet, Sakramenten, ämbetet och församlingen. Där Ordet och Sakramenten få giva sin välsignelse, där ämbetet får verka och bevaras, där församlingen är församlad under vaksamhet och bön kring Ord och Sakrament förvaltade av prästen, där är kyrklig förnyelse för handen.” På ett nytt sätt lades betoningen på församlingen i betydelsen av de till gudstjänst församlade människorna. Men det var läran om ämbetet som gav denna kyrkosyn dess särskilda innehåll. Rosendal talade om det ”hierarkiska” draget i den kyrkliga förnyelsen.²⁷

Det folk som Rosendal ville ge en särskilt uppgift var gudsfolket. Genom dopet upptas människor i Svenska kyrkan och blir medlemmar i Kristi kropp, vilken också består av

²⁰ Brilioth 1926 s 1

²¹ Brilioth 1926 s 45

²² Bexell, P 1997 s 151 Brilioths nattvardsteologi.

²³ Brilioth 1926 s 488

²⁴ Persenius 1987 s 114f

²⁵ Bexell, P 1997 s 151 Brilioths nattvardsteologi.

²⁶ Persenius 1987 s 55

²⁷ Rosendal 1935 s 85ff

biskopar och präster. I gudstjänsten och vardagen fullgör församlingen sin prästerliga uppgift.²⁸

Men det är inte bara högkyrkligheten som tar till sig den nya kyrkosynen. Det är lika mycket en konsekvens av det unglyrkliga och av det ekumeniska, där engelsmännen ingår. På motsvarande sätt är nyorienteringen efter första världskriget internationell – och ekumenisk. Den berör den romersk katolska kyrkan i lika hög grad som andra kyrkor.²⁹

Även Bo Giertz börjar nu framträda i slutet av 30-talet med sina böcker *Kristi Kyrka* och *Kyrkofromhet*, programmatiska skrifter som fick avgörande betydelse och som gjorde att Giertz också blev inbjuden att vara med på teologkonferensen i Nyköping 1942 vilket resulterade i *En bok om kyrkan* som utkom 1942. Att han blev medbjuden berodde på att han läst i Uppsala och hade kontakterna där. Giertz intog dock en självständig position i förhållande till Rosendals linje. I stora delar av programmet för kyrkolivets förnyelse stod de varandra nära, delvis också i ämbetssynen. Men Giertz förmedlade impulser också från Oxfordrörelsen, Fridrichsens realistiska bibelutläggning och schartaunismen. Han kom därigenom att företräda en mer moderat högkyrklighet med större genomslagskraft, fastare rotad i den svensk-lutherska traditionen än Rosendal.³⁰

Den nya kyrkosynen resulterade i ett närmare samarbete mellan exegeter och systematiker – man hade en enhetlig grundsyn, vilket resulterade i en samsyn av Kyrkans grundläggande drag. Tre gemensamma grundtankar förtjänar att lyftas fram: Kyrkan grundades av Kristus och är Kristi kropp och representerar Kristus. Här lyfts också fram fyra grunddrag hos kyrkan, det organiska, det eskatologiska, det sakramentala och det dynamiska och visar att det är nådemedlen som har en framträdande position; där rådde det enighet. Kyrkan är där ordet förkunnas och sakramenten förvaltas. Nådemedlen kan inte tänkas utan ett ämbete.³¹

Visionen för Sjögren bestod i hans kyrkosyn och hans stora och djupa kärlek till Svenska kyrkan som en gren av den världsvida Kyrkan, en gren som skulle förverkligas i den lokala församlingen i Guldheden. Att försöka förklara Sjögrens kyrkosyn på ett enkelt sätt är dock inte möjligt. Likväl finns det fyra karakteristiska drag som redan nämnts och som tydligt framträder: det visionära eller transcendentala, det eskatologiska, det frälsningshistoriska och det sakramentala. Dessa karaktäristiska existerar inte avskilda från varandra utan går i varandra i ett dynamiskt samspel. Det skulle också kunna uttryckas så, att dessa fyra kännetecknande drag utgör olika aspekter av den bibliska grundsynen. Sjögrens grundläggande ambition är Gud uppenbarad i Kristus genom Guds Ord, i gamla och nya testamentet och i sakramenten. Här finns en grundläggande samhörighet och likhet med Giertz.³²

Utifrån denna bakgrund och med de linjer som har skisserats skall vi nu titta lite närmare på Sjögrens egen kyrkosyn utifrån hans böcker och artiklar. I sin bok *När församlingen växer* skriver Sjögren inledningsvis: "Bakom framställningen ligger den bibliska synen på Kyrkan såsom Kristi kropp. Kristus är huvudet, från vilket hela församlingen – alla lemmarna –

²⁸ Rosendal 1935 s 128ff

²⁹ Strömbergs, B artikel i *Välsignelsens kalk* 1961 s 239-242. Den liturgiska förnyelsens principer i den romerska kyrkan.

³⁰ Persenius 1987 s 37

³¹ Persenius 1987 s 95 se även kap 4 s 75-127

³² Folke T Olofsson 2005 s 135f *Svenska kyrka – Kristi Kyrka? Vision och provokation* s 131-196. Ur del II Ett studium av spiritualitet - Bo Giertz produktion 1930-1949.

hämtar kraft. Många av dem som genom Dopet tillhör Kyrkan är levande lemmar, andra till tjänst och kroppen till uppbyggelse; men många har glömt sitt Dop, glömt att älska Gud över allting och sin nästa såsom sig själv.”³³

”Det viktigaste i Kyrkan”, säger Sjögren, ”och det gör att kyrkan är kyrka, är att Ordet förkunnas och sakramenten förvaltas.” Därmed menade han att som en konsekvens av detta måste gudstjänstlivet få en central placering i församlingens mitt. Ur ett levande gudstjänstliv brukar behovet av själavård väckas. ”Att Kristus är huvudet”, fortsätter Sjögren, ”betyder att hela kyrkans liv har sitt centrum hos honom. Impulserna till hela kroppens aktivitet utgår från honom, hela kroppen sträcker sig mot honom har sitt existensberättigande endast såsom hans kropp. Det är detta som är orsaken till att allt i kyrkans liv måste stå i överensstämmelse med Kristus, hans ord och hans instiftelser, såsom de är oss givna i den Heliga Skrift.”³⁴

Vidare skriver Sjögren: Kristus kom för ”att skapa ett Gudsfolk, en kyrka, en församling, i vilken människor skulle nå frälsning... Så var det på gamla testamentets tid: ”det var ett folk i gudstjänst och vardag. På samma sätt ”är de kristna inte i första hand individer utan medlemmar i en gemenskap, lemmar i Kristi kropp, medborgare i ett Rike, i ett folk”³⁵ Därför är det också det nya Gudsfolket, det nya Israel ett folk både i gudstjänst och vardag, men i särskild grad manifesteras det samlat, inför altaret. Där lyssnar det till sin Herres stämma, där beder det till Honom, där möter det honom i nattvardens måltid och förenas med Honom. Kristus är huvudpersonen, huvudet. Att vara hos Honom är att vara kristen.”³⁶

Men denna gemenskap byggs inifrån dopet – som är kyrko- och därmed gemenskapsgrundande – Ordet och nattvarden. Därför har gudstjänsten en så avgörande och dominerande betydelse också för det nya Gudsfolket, ty där manifesteras dess enhet både med Kristus och med de olika medlemmarna i kyrkan. Att bygga Kristi Kyrka inifrån betyder därför att bygga från altaret, att besinna att man tillhör en kyrka, de heligas gemenskap.”³⁷

För Sjögren är en kristen ”en medlem av en församling, han tillhör Kristus genom dopet och står i omedelbart samband med kyrkan, Kristi kropp. ”När det gäller kyrkans uppgift säger Sjögren att: ”Kyrkan måste både nå ut till och föra in i Guds gemenskap dem hon nått. Hon måste kunna fostra dem och vägleda dem.” Därmed kan kristendomen aldrig vara en privat sak utan en kyrka. ”Den är i eminent mening en gemenskapsreligion, en församlingssak, en fråga om en kommunitet. Alla förenas till en enhet och går upp i en gemenskap. Detta kan beskrivas med olika bilder. Jesus talar om grenarna på trädet (Joh. 15), Petrus om stenarna i templet (1 Petr 2), Paulus om lemmarna i kroppen (1 Kor 12) – det är hela tiden fråga om samma verklighet, samma kyrka... Den är en övernaturlig, gudomlig organism, som låter församlingen gå upp i en himmelsk enhet med Gud.”³⁸

2.2.3 Nådemedlen

Enligt Nordisk Teologisk uppslagsbok är definitionen på Nådemedel så här: ”Nådemedel är de medel, genom vilka Guds nåd i Kristus möter människan.”³⁹ Sjögren skriver i sin

³³ Sjögren 1955 s 8

³⁴ Sjögren 1964 s 237f. Boken heter Att bygga inifrån. I den andra upplagan 1976 heter det Bygga inifrån med en förlängd inledning på ett par sidor. Boklistan för vidare studium har tagits bort och ersatts med en studieplan.

³⁵ Sjögren 1964 s 22

³⁶ Sjögren 1964 s 22f

³⁷ Sjögren 1964 s 23

³⁸ Sjögren 1964 s 8-9

³⁹ UNT 1955. Se Nådemedel s 1313

avhandling om Rosenius: ”Det är verklighet. Genom Dopet har hon en gång inlemmats i Kristus, genom Nattvarden blir hennes förening med Honom allt renare och starkare; och skulle hon ännu tvivla på, om Gud verkligen förlåter också hennes synder, kan hon gå till sin bikt-fader och ur hans mun såsom ur Guds mun höra det saliga ordet om just hennes synders förlåtelse. Därför tjänar Kyrkan med sina Sakrament såsom ett kraftigt botemedel mot denna anfäktelse: den anfäktade är icke övergiven av Gud och Hans kärlek, Gud når henne och omsluter henne på alla sidor genom Kyrkan och dess gudomliga ordningar.”⁴⁰

Detta går som en röd tråd genom hela Sjögrens teologi och den är sakramental. I sin bok *Böneskola* kan Sjögren uttrycka sig så här: ”Gud vill uppenbara sig för oss människor... Tydligast och djupast uppenbaras den i Kyrkan med dess nådemedel, där han talar i Ordet och handlar i sakramenten. Särskilt i sakramenten ser människan den sida av Guds väsen som vänder sig till och som har tid med just den enskilde: i dopet tas det lilla barnet upp till Guds barn, det adopteras till ett kungabarn med arvsrätt till himmelriket, ”Jag döper Dig...”- i nattvarden ges åt var och en särskilt Kristi lekamen och blod, ”för Dig utgiven, för Dig utgjutet.”⁴¹ Nattvarden är för Sjögren inte främst en stämmingsstund, utan den medför föreningen med Kristus och att det är farligt att undanhålla det nya bostadsområdets människor detta nådemedel.⁴² Nattvarden beskriver Sjögren som en bröllopsmåltid ”präglad av uppståndelsens glädje och fest.”⁴³ När det gäller dopet kan Sjögren uttrycka sig så här: ”Dopbefallningens slutord markerar inte blott Kristi allestädesnärvaro på ett andligt sätt utan också hans närvaro i församlingens gemenskap, i Ordet och sakrament.”⁴⁴ För Sjögren är Dop: ”ett sakrament, ostört av tid och rum men förenande med Kristus i dessa båda ytterligheter av Hans jordiska tillvaro... Dopet är med andra ord ett Guds ingripande i en människas liv, som kräver en fortsättning – ett kristet liv, en fortsatt död och uppståndelse, ja, för att tala med Luther: ett dagligt dödande av den gamla människan och en daglig uppståndelse av den nya.”⁴⁵

En av de viktigaste punkterna i Sjögrens pastorala program och verksamhet i församlingen är att bygga upp själavården, ett tema som han ägnat många sidor åt i sina böcker och dessutom skriver han några små skrifter om bikt. I boken *Bygga inifrån* är det framförallt tre kapitel under rubrikerna Levnadsregeln, Att vårda sin själ och Syndabekännelse och Avlösning som behandlar just detta ur olika aspekter. Själavården är en direkt följd av dopet. Därför menar Sjögren att ett mycket stort ansvar ligger på familjen när det gäller att bygga upp själavården i församlingen. Den som vill bygga upp själavård i församlingen måste också vårda sin egen själ. Dessutom betonar han den enskilda själavården som prästen utför i församlingen. Sjögren lyfter fram biktens betydelse. Bikten är något som han menar har glömts bort. Han skriver: ”Konkret, sakligt, direkt måste därför möjligheten till bikt kungöras, i predikan, i konfirmandundervisningen, i församlingsblad och inte minst i de söndagliga kungörelserna från predikostolen.”⁴⁶ Detta var något som kungjordes varje söndag i Guldheden. Både när det gäller gudstjänstlivet och själavårdens uppbyggande är det viktigt menar Sjögren att det ges möjligheter att vid vissa tillfällen samlas till stilla dagar och retreator. Dessa kan arrangeras mycket enkelt såsom tysta eftermiddagar i församlingskyrkan eller som flerdagsretreater, helst

⁴⁰ Sjögren 1953 s 43. Se även Sjögren 1961 s 123-134 Eucharistiens plats i rosenianskt fromhetsliv.

⁴¹ Sjögren 1960 s 15

⁴² Sjögren 1955 s 80

⁴³ Sjögren 1964 s 43

⁴⁴ Sjögren 1964 s 41

⁴⁵ Sjögren 1964 s 28

⁴⁶ Sjögren 1964 s 228

på annan ort. Detta var något som Sjögren gjorde och utvecklade både i församlingen men också på S:t Davidsgården i Rättvik.

Den enskilda bikten har en stor uppgift att fylla menar Sjögren: ”Dess stora gåva är att den ger människan möjlighet att bekänna sina synder och motta förlåtelse privat, enskilt inför prästen såsom Guds tjänare. Men genom hela denna akt bereder den människan på ett utomordentligt sätt till att själv bedja. Många torde kunna vittna om hur tiderna närmast efter bikten ofta varit tider av stor andlig klarhet. Själven har verkligen blivit renad, rensad. Den har blivit befriad från de hinder, som heter skuld och dåligt samvete. Bönelivet har växt med en oanad kraft, man har kunnat tala till Gud och lyssna till Honom på ett sätt, som man förr inte anat.”⁴⁷ Sjögren påpekar också att det är viktigt att man går regelbundet till bikt och hänvisar till de två stora bikttider i kyrkoåret som är: ”advent och fastan, tider vilkas violetta färg till yttermera visso understryker deras sammanhang med skriftermålets bot.”⁴⁸

2.2.4 Gudstjänsten

”Gudstjänstlivet är själva ansatspunkten för det andliga uppbyggandet av kyrkokroppen” enligt Sjögren och fortsätter med att: ”Den vanliga gången av detta förlopp brukar i stora drag vara: ett rikt pulserande gudstjänstliv föder behovet av själavård, och därur växer viljan att aktivt evangelisera. Uppåt – inåt – utåt synes ofta vara den lag, efter vilken det andliga livet utvecklas. Utåtriktad verksamhet går vilse och förlorar sig, om den inre källan sinar, men ett aktivt deltagande i en levande gudstjänst väcker tro och kärlek till skapande insatser, till evangelisation.”⁴⁹

Därför är gudstjänsten för Sjögren en levnadsväg, där gudstjänsten är en plats inte blott för meditation och eftertanke inför Kristus. Utan ”gudstjänsten leder församlingen längre än så, djupare in i trons liv, högre upp till Gudsgemenskapens salighet. Kristus lever! – det är Påskdagens budskap... Varje söndag är därför något av en påskdag, den firas i själva verket för att högtidlighålla Kristi seger över döden. Men i detta firande kommer Kristus själv – alltsedan den första Påskdagen evigt levande. Kristus kommer i sitt Ord och i nattvarden för att höra sitt folks böner, förlåta det dess synder, trösta och upprätta det ur dess fall, stärka det med livets Ord och med sin heliga lekamen och blod. På ett i mänsklighetens historia och tillvaro i övrigt unikt sätt konfronteras församlingen i en vanlig högmässa med hela Kristi liv från början ända till återkomsten.”⁵⁰

2.3 Kontexten i Göteborg och Guldheden

2.3.1 Efterkrigstiden

Andra världskriget tar slut 1945 efter sex långa år. Trots Sveriges neutralitet under kriget har landet i princip varit under blockad. Nu öppnas det upp och hamnstaden Göteborg upplever en kraftig expansion av sällan skådat slag. Många börjar därför flytta in till staden, det är där jobben finns. Men det är stor bostadsbrist. Därför börjar det byggas överallt i Göteborg. Byggandet mynnar ut i det som skulle kallas för miljonprogrammet. Men först är det här

⁴⁷ Sjögren 1960 s 105f

⁴⁸ Sjögren 1960 s 166

⁴⁹ Sjögren 1964 s 10

⁵⁰ Sjögren 1964 s 53

nödvändigt med lite bakgrund om Göteborgs näringsliv och samhällsutveckling under 1900-talet.

2.3.2 Göteborgs näringsliv och samhällsutveckling under 1900-talet

Under hela 1900-talet var Göteborg, med några få undantag, en stad som kraftigt expanderade på alla nivåer, vad det gäller befolkning, bebyggelse och ekonomi. Mellan åren 1920-1995 tredubblades Göteborgs befolkning. 1920 hade Göteborg omkring 250 000 invånare. Ökningen under mellankrigstiden fram till krigsutbrottet var ungefär 60 000. Samma storlekstillväxt kännetecknade 1940-talet. Omkring år 1950 hade den näringsgeografiskt och bebyggelsemässigt sammanhängande staden nära 400 000 invånare.

Om man därefter utgår ifrån Storgöteborg och låter bilismens nya stad ge 1950-talet en stor urbaniseringseffekt, hamnar invånareantalet år 1960 på 564 000. Storgöteborg växte sedan med ytterligare 200 000 invånare fram till år 1990, alltså cirka 750 000.⁵¹

Göteborgs tämligen sammanhängande bebyggelse dominerades under första delen av 1900-talet av cykeln och spårvagnen. När det gäller spårvagnstrafiken under tidsperioden 1920-1950 mer än fördubblades trafiknätet i storlek. Samtidigt infördes dubbelspår, ökad turtäthet och större vagnar. Det växande trafiknätet och stadens tillväxt följdes åt. Från kommunalt håll ansågs det finnas goda möjligheter att styra bebyggelsens utveckling genom kommunikationsväsendet.

Under 1950-talet började bilen göra sitt intrång i Göteborg på allvar. Till de negativa följderna hörde att den gamla bebyggelsen inte kunde integrera det allt mer växande bilbeståndet, utan den befintliga bebyggelsen förlorade mycket av sin kvalitet genom ett allt för stort antal platskrävande bilar. De gamla stadskärnorna hotades i särskild hög grad. Tillfartsleder krävde också stor plats. Det är inte för mycket sagt att städernas gamla bebyggelsemönster allvarligt hotades av bilismens framväxt.⁵² Ett tydligt exempel på detta är församlingarna inne i centrala Göteborg där Domkyrko- och Christinae församlingar år 1950 hade omkring 30 000 invånare. Tjugo år senare, 1970, var befolkningen i de båda församlingarna knappt 10 000. Sjögren var tf Kh i Christinae församling 1968-1971.

Göteborg var beroende av den internationella ekonomin. Detta blev särskilt tydligt genom att staden var en dominerande hamnstad med skeppsvarv, handel och rederier som en sammanhängande ekonomisk enhet. Under mellankrigstiden kompletterades också den internationella inriktade verkstadsindustrin med SKF som ledande företag, och starten av Volvo. Fram till 1950-talet fanns även en stor hemmamarknadsinriktad textil- och livsmedelsindustri. Göteborg var alltså vid denna tid en allsidig industristad.

2.3.3 Göteborgs förorter

När det gäller bebyggelsens utbredning kan man konstatera: Göteborg 1920 var en stad med stor bostadsbrist. Kriget, en stor inflyttning, en avstannad utvandring till Amerika och en uppdriven högkonjunktur på 1910-talet, som förbytts i en lågkonjunktur 1920 lämnade bostadsproblem till mellankrigstiden. Under 1920-talet skedde ett omfattande nybyggnation i

⁵¹ Olsson, K 1996 s 51f

⁵² Olsson, K 1996 s 43

Kungsladugård, Änggården, Bagaregården och Kålltorp. 1930-talet kännetecknades av en vidare exploatering av Kungsladugård och Änggården. Samtidigt uppfördes en ny omfattande bebyggelse av stenhus med omkring 5000 lägenheter framförallt i Johanneberg som inte låg så långt ifrån centrum. Dessutom blev det också nybyggnation i Kviberg, Utby och i Lundby egna hem. Under andra världskriget byggdes det i Sandarna och i Bagaregården. En omfattande men ändå mindre nybyggnation skedde också i Kviberg, Lundby och Lunden.

Tiden efter andra världskrigets slut kännetecknades av att krigstidens nybyggnadsområden nu var bebyggda och att den nya bebyggelsen måste söka sig till nya områden. Guldheden blev det mer centralt belägna av de nya bostadsområdena. Stor nybebyggelse skedde även i Torp, Skår, Utby och Kålltorp.

1950-talets bostadsbyggande på 37 000 lägenheter koncentrerades till tre områden i stadens periferi, nämligen Kortedala, Järnbrott och Biskopsgården. Stor byggnation ägde också rum i Södra Guldheden, som en fortsättning på 1940-talets byggnation. Vi skall återkomma till Guldheden lite längre fram.⁵³

Efter andra världskriget genomgick Göteborg en kraftig expansion. Rekordårens högkonjunktur och koncentrationsprocess 1945–1974 förvandlade emellertid Göteborg till en mer renodlad verkstadsindustriell ort, där bilindustrin dominerade vid sidan av de äldre verkstads- och varvsindustrierna. Antalet industrianställda kulminerade 1965.

Den snabba ekonomiska utvecklingen efter 1945 gjorde det naturligt, att utbildningsväsendet expanderade i snabb takt. Den politiskt dominerande arbetarklassens intressen sammanföll i många avseende med industrisamhällets behov. Det fanns å ena sidan en önskan om social utjämning och å den andra sidan ett behov av fler högtbildade.

Tidsperioden kännetecknades både politiskt och socialt av demokratiseringen och socialdemokratins dominans i ett annars liberalt Göteborg. Nu förverkligades välfärdssamhället i form av god sjukvård, utbildning och ett omfattande trygghetssystem. Detta skedde som en konsekvens av att befolkningen hade fått bättre levnadsstandard. Det är mot denna korta översikt som man måste ställa frågan var kyrkan fanns med i denna samhällsutveckling. Hur mötte Svenska kyrkan i Göteborgs stift och i Göteborgs stad den förändring och utveckling som skedde under denna period?

2.3.4 Det kyrkliga läget under 1900-talet i Göteborgs stift och Göteborgs stad.

Att Svenska kyrkan i Göteborg stift var medveten om att den stod inför en stor förändringsprocess med helt nya förutsättningar och utmaningar är uppenbart med de stora förändringarna i samhällsutvecklingen och näringslivet jag just beskrivit. Frågan var snarare hur man hanterade denna situation. För detta krävdes kunskap, reflektion och en medveten strategi.

Men först måste vi tillbaka rent kyrkohistoriskt för att kunna förstå dagens situation. I slutet av 1800-talet blev det i Göteborgs stift en genomgripande kyrklig väckelse. Denna väckelse hade sina rötter i Henrik Schartaus förkunnelse- och själavårdsgärning. Impulser från denna

⁵³ Olsson, K 1996 s 68f

väckelse kan vi skönja också i dagens kyrkliga läge, både i stiftet som helhet och här och var i Göteborgs stad.

Detta förde med sig att undervisningsformerna som delvis förlorade sin betydelse på andra håll nu stärks och fick nytt liv och blev ett redskap för en gedigen kristen fostran och undervisning. ”Så sent som 1950-talet har de flesta församlingar i Bohuslän över 100 undervisningstimmar med konfirmanderna (obs 60 minuters!) och 1878 års katekesutveckling eller liknande äldre katekestradition som lärobok.”⁵⁴

Men redan 1900 kommer det ut en bok, *Den kyrkliga nöden i Göteborg*, skriven av komministern i Carl Johans församling Richard Conricus (1855-1934), sedermera kontraktsprost samt ordförande i A.S.P. Allmänna Svenska Prästföreningen. Conricus har beskrivits som begåvad, kunnig och berest. Han var dessutom stridbar och slagkraftig. Boken innehåller en utredning och ett förslag beträffande den kyrkliga nöden i Göteborg. I den definierade han den kyrkliga nöden som brist på kyrkolokaler och brist på präster med konsekvensen att varken kvantiteten eller kvaliteten av det kyrkliga arbetet nådde upp till en godtagbar nivå. Han noterade tillväxten av staden och att människorna kände sig bortkomna och ensamma när de flyttade dit.

De lösningar han föreslog visade på en man med framtidsvisioner där han menade att församlingarna i Göteborg skulle ha en gemensam ekonomisk förvaltning och att den kyrkliga myndigheten skulle se frågan i hela dess vidd, göra en helhetsbedömning och en helhetslösning. Dessutom tycks hans strategi vara att bygga små församlingskyrkor, anställa präster i kyrkorna och avdela nya församlingar. Församlingarna skulle också kunna delas upp i distrikt som skulle var relativt självständiga.⁵⁵

I Göteborgs stad bildades de första territoriella församlingarna 1883. Samtidigt införlivades Carl Johans församling med staden och en ekonomisk samfällighet bildades med ett gemensamt kyrkofullmäktige.

Inom Göteborgs kyrkliga samfällighet skedde ytterligare införlivningar och/eller regleringar 1906, 1908, 1929, 1931 och 1939. Domkapitlet i Göteborg begärde 1938 att den kyrkliga indelningen i Göteborg skulle utredas. Det skulle dröja ända till 1941 innan den statliga utredningen under kammarrådet Erik Schalling tillsattes och ytterligare två år innan den lade fram sitt förslag. Detta förslag avvisades av Göteborgs kyrkofullmäktige av den enkla anledningen att förutsättningarna hade förändrats så snabbt att det som föreslogs inte längre var realistiskt. En ny utredning tillsattes vårvintern 1945 och lade fram sitt betänkande i december 1945.⁵⁶

Pastoratsregleringar var en sak, men hur skulle man ta hand om befolkningen som bodde i dessa områden som bestod av både gammal och ny bebyggelse? Det var uppenbart att de stora monumentalkyrkornas tid var förbi. Det insåg bl a Gunnar Rudborg (1895-1966) som var präst i Evangeliska brödräfsamling och sedan i Örgryte församling. Denne färgstarke man var en av initiativtagarna till att Göteborgs småkyrkostiftelse bildades 1946. Här fick han kraftfullt stöd av dess förste ordförande, domprosten Elis Malmeström (1895-1978) och sedan av biskop Bo Giertz som efterträdde Malmeström. Nu skulle det byggas små och förhoppningsvis billiga kyrkor. Rudborg, med sina politiska kontakter, lyckades utverka

⁵⁴ Hansson, H-O 1985 s 14

⁵⁵ Eckerdal, P 1992 s 35, se även Conricus 1900

⁵⁶ Eckerdal, P 1992 s 41

tomtmark på förmånliga villkor. Han tiggde t o m gamla militärbaracker till provisoriska anläggningar som barackkyrkan i Guldheden.⁵⁷

Strax före och under andra världskriget sjönk emellertid kyrkobesökens antal i stiftet med femtio procent! Och efter krigets slut hamnade stiftet i ”*Brytningstider*”, som biskop Bo Giertz titulerar sin ämbetsberättelse till prästmötet 1957. Det är inte bara fråga om en väldig folkomflyttning till städer och tätorter. Under kriget bodde ca hälften av stiftets befolkning på landsbygden, där kyrkan ofta ännu fanns ”mitt i byn” på olika sätt. På 50-talet är det bara en fjärdedel kvar.⁵⁸

Biskop Bo Giertz konstaterar i sin ämbetsberättelse ”*Brytningstider - Kyrkan i Västsverige just nu*”: ”Vad nya kyrkor betyder syns kanske bäst i de nya stadsdelarna. Lämnas människorna i dessa områden ”kyrklösa”, kommer de inte heller till de gamla församlingskyrkorna...” Och vidare konstaterar han: ”...Att utvecklingen blir en helt annan om man i tid bygger småkyrkor, bevisas bl a i Annedal och Lundby. När Guldheden i Annedal byggdes ut, kom dess provisoriska småkyrka till (1951). Utvecklingen av församlingslivet ter sig så här:” (Giertz visar med en tabell på en kraftig ökning av gudstjänstbesökare, nattvardsgäster, söndagsskolebarn, kollekter och syföreningarnas insamlingsresultat under perioden 1950-1956) och fortsätter: ...”En del av ökningen – särskilt av kollekterna – hade säkert inträtt, men huvuddelen beror utan tvivel på att församlingen nu har två kyrkor och i realiteten har fått en annexförsamling.”⁵⁹ Förmodligen hade Giertz byggt sina statistiska uppgifter på de ämbetsberättelser som de olika församlingarna hade sammanställt och som också låg till grund för Sjögrens bok ”När församlingen växer” som kom ut 1955.⁶⁰

Människornas levnadssätt, fritidsvanor, arbetsmiljö, ja själva livsinställningen förändras också. Året 1969 kunde Giertz tala om smältdegeln i stället för brytningstiden: ”Kyrkan ligger i smältdegeln. Inte hennes budskap, men... hela det sätt att arbeta, som en gång byggdes upp för att tjäna en stationär befolkning, som växte upp, levde och dog i hägnet av samma kyrka.”⁶¹ Det kan vara intressant att notera att Giertz två decennier senare konstaterade att kyrkans kris hade förskjutits. ”Nu gäller det hennes budskap, det som gör kyrkan till Kristi kyrka.”⁶²

Här ser vi hur Giertz med hjälp av material till prästmöten analyserade situationen i Göteborgs stift och i Svenska kyrkan – *Brytningstider* (1957), *Folkvandringen* (1963) och *I smältdegeln* (1969) – ger genom sina titlar en aning om innehållet. Giertz är fullständigt klar över att arbetsformer måste omprövas. Kyrkans ärende är alltid detsamma men måste anpassas, inte anpassas, för varje ny situation.⁶³

Hur såg då kyrkan och stiftet på situationen under denna tidsepok? Det är efterkrigstiden vi rör oss i och Göteborgs stift har fått en ny, förhållandevis ung och mycket energisk biskop i Bo Giertz. Han ser en stad i förändring. Hur skulle kyrkan möta den stora folkvandringen in till Göteborg i de nya bostadsområdena runt om i Göteborg? Det är under 1940- och 1950 -

⁵⁷ Hansson, T 1998 s 64ff

⁵⁸ Giertz, B, *Brytningstider* 1957 s 12ff

⁵⁹ Giertz, B, *Brytningstider* 1957 s 139

⁶⁰ Sjögren 1955 s 23

⁶¹ Giertz, B, *Smältdegeln* 1969 s 12

⁶² Giertz, B 1984 s104

⁶³ Sandahl, D, 2004 *I tidens ström* s 199

talet som den socialdemokratiska bostadspolitiken får sin definitiva utformning. Tanken var att ge alla människor oavsett social ställning och ekonomiska resurser chansen till en god bostad. Det var den nya jämlika och klasslösa människan som skulle bo i de nya bostäderna. Bostaden skulle kopplas till behoven, inte till inkomsten.⁶⁴ Även om det byggdes rätt mycket bostäder efter andra världskriget i Göteborg⁶⁵ så blev det stor bostadsbrist i slutet av 50- och i början av 60-talet, där Göteborg växte snabbare än Stockholm.⁶⁶ Det resulterade i det så kallade miljonprogrammet, som drogs igång i mitten och mot slutet av 60-talet där det byggdes ute i Angered och Bergsjön. För Giertz var det viktigt att prästerna fanns på plats i dessa nya områden och det redan under byggnationstiden, innan folket hade hunnit flytta in och att det byggdes småkyrkor i dessa områden, i det här fallet barackkyrkan i Guldheden som invigdes 1951.

2.3.5 Ett pastoralt arbetsprogram i storstad behövs

Med de stora förändringar som just beskrivits krävdes det från kyrkans sida ett pastoralt arbetsprogram och en medveten strategi. Nu stod kyrkan inför en stor förändringsprocess som innebar delvis helt nya förutsättningar och utmaningar, inte minst när det gällde prästens pastorala roll och identitet. Att hantera denna situation krävde kunskap, reflektion och en medveten strategi. Därför tar vi ett konkret exempel på detta. Per-Olof Sjögren, var ju under sin aktiva tid som präst en betydande person, främst under uppbyggnadsarbetet i det nybyggda höghusområdet Guldheden i Annedals församling i Göteborg under 1950- och 60-talen - en församling där han arbetade i sju år från 1951-1968.

2.4 Sjögrens pastorala arbete i Guldheden

2.4.1 Guldheden 1951 och framåt – ett pastoralt arbetsprogram och en verksamhet växer fram

I Annedals församlingsblad ifrån februari 1951 kunde man läsa bl a följande: ”Från och med våren hoppas vi ha en ”småkyrka”, belägen invid det stora torget i det nya Guldheden. Det planeras också en barnträdgård där, som torde kunna börja sin verksamhet på hösten. En kyrkoadjunkt, teol. lic. Per-Olof Sjögren har förordnats av domkapitlet från den 1 april för att huvudsakligen ägna sig åt den nya församlingssdelen. Det är en utpost för vår kyrka. Det är en utsträckt hand, som vill draga eder in i den stora gemenskapen. Är ”småkyrkan” liten så är vår församlingskyrka stor. Där finns alltid plats. Tänk om den kunde bli fylld!”⁶⁷

Den som skrev detta var Annedals kyrkoherde Einar Wieselgren (1887-1960) som var kyrkoherde där mellan 1938-1955. Han hade tålmodigt och ihärdigt tryckt på hos kammarkollegiet och berörda myndigheter att Annedal med dess nybyggda distrikt Guldheden skulle få en prästtjänst. Det blev en kyrkoadjunkt och det var många sökande. Wieselgren var mycket framsynt och klar över att det skulle vara en ung och entusiastisk präst. Därför föll valet på Sjögren som Wieselgren hade stort förtroende för och därmed

⁶⁴ Arnstberg 2000 s 45

⁶⁵ Olsson, K 1996 s 68f

⁶⁶ Arnstberg 2000 s 115

⁶⁷ Annedals församlingsblad. Februari 1951

lämnade stor frihet. I sitt banbrytande pastorala arbete hade Sjögren även starkt stöd av biskop Bo Giertz.⁶⁸

Den 28 oktober 1951 kom biskop Giertz och invigde Guldhedens barackkyrka. Det var inte bara kyrkoinvigning, utan kyrkoinvigning med högmässa med sju prästerliga assistenter och den åttonde en diakon som var med i processionen som tågade in och bar av nattvardssilvret oblatasken och kannan, medan kyrkans egen pastor Per-Olof Sjögren bar kalken.⁶⁹ I sitt invigningstal säger han att småkyrkoarbetets egentliga mål är att "väcka församlingsmedvetandet", att bygga en församling. Det skulle vara en "levande församling" som växer fram genom att Gud "skapar levande lemmar i sin församling."⁷⁰ Det var den 23:e Söndagen efter Trefaldighet. I predikan, som följer, predikar Sjögren utifrån Jes. 43:1. "Du är min."⁷¹ Redan första söndagen efter invigningen, den 4/11 hade kyrkan sitt första dop i gudstjänsten.

Utöver kyrkvaktmästare och organist, som hade utsetts av Guldhedens småkyrkoanstiftelse under 1951, inrättades det 1952 även en diakonisttjänst för tjänstgöring inom Guldheden. I slutet av samma år utsågs av samma stiftelse kyrkvårdar för Guldhedskyrkan. Dessa sex kyrkvårdar, fyra män och två kvinnor, fick sin uppgift definierad av Sjögren som "andlig (rådgivande, upplysande, stödjande etc) och praktisk (i högmässan t ex)" Dessa kyrkvårdar insattes i sin uppgift genom en benediktation direkt efter en högmässa i januari 1953.⁷²

Guldhedens krönikeböcker I & II som jag nämnt tidigare utgör en slags andlig och pastoral dagbok om församlingslivet. Idén kommer förmodligen från Gunnar Rosendal och detta var ett viktigt pastoralt redskap för Sjögren.

Behovet av detta - de båda krönikeböckerna - var ett resultat av den verksamhet som hade startats i samband med kyrkans invigning och här hittar man bl a tidningsurklipp som berättar om ett märkligt "korståg" igenom Guldheden på Påskdagsmorgonen 1952. Kl 9.00 på morgonen vandrade massor av barn och ungdomar genom stadsdelen och samlades sedan vid klockstapeln vid Guldhedskyrkan. I Sjögrens material hittar man ett tidningsurklipp "Korståg" i Guldheden från Aftonposten 14/4-52 och även en beskrivning av händelsen och upplägget, skriven av Sjögren själv.⁷³ En vecka senare, den 20/4 1952 på första söndagen efter påsk, konfirmeras de första konfirmanderna i Guldhedens kyrka.

Redan i början av 1952 hade Sjögren gjort följande reflektion i sin krönikebok: "Uppgiften i Guldheden är så enorm att ej prästen ensam mäktar den. Lekmannakrafter måste träda till."⁷⁴ Detta skedde också. Småkyrkoprästen behövde allt fler medarbetare omkring sig, det är bilden som växer fram när man studerar det material som Sjögren sparar. I en sammanfattning av arbetsåret 1953 skriver Sjögren: "En märkbar stabilisering har efterträtt årets kaos. Denna märks särskilt inom söndagsskolan och juniorarbetet och torde bero på att lekmannakrafterna börjar träda i aktion."⁷⁵

⁶⁸ Intervju med Stig Lindbom den 22/11-2004

⁶⁹ GHT Måndagen den 29 oktober 1951 "Guldhedsfolket man ur huse till sin kyrkas invigning."

⁷⁰ Eckerdal, P, 1992 s 102

⁷¹ Predikningar 1951

⁷² Guldhedens krönikebok I den 9/1 1953

⁷³ Predikningar 1952:I: I Aftonposten "Korståg" i Guldheden 14/4 1952

⁷⁴ Predikningar 1952:I:II och Guldhedens krönikebok I

⁷⁵ Guldhedens krönikebok I

En annan sak som Sjögren tyckte var viktig, med tanke på att allt fler engagerades i församlingen, var behovet av ”stilla dagar”. Detta skulle vara någonting som sedan skulle komma att anordnas varje år. Den första av dessa stilla dagar med gudstjänster, samtal och meditationer skedde i januari 1952.

Den 6/9 1953 prövade Sjögren något nytt: Han skriver i sin krönikebok: ”Medarbetarsamling omedelbart efter högmässa med nattvard. Deltagande:30 st. Kyrkvårdar, söndagsskollärare, representanter för syföreningarna, aftonbönhållare, vaktmästare, städerska (organist förhindrad)...Mycket god idé. Bra att samla alla. Det hela tog 1 timme.”⁷⁶

I sina inbundna Predikningar 1952 :I:II och Guldhedens krönikebok I den hittar man ett PM:

”En kort sammanfattning av samtalet över ämnet: ”Kyrkans uppgift när församlingen växer”, hållet vid ett kontraktskonvent för Göteborgs västra kontrakt 9/6 1952 under kontraktsprostens ledning. Där konstaterade man bl a följande: ”Församlingarna växer i allmänhet f.n. så, att stora nya områden i kyrkligt hänseende läggs till gamla församlingar. Här behövs i det nya området småkyrkor.

Sjögren konstaterade också, att kyrkan i denna situation hade främst *tre* uppgifter, punkter som säger en hel del om Sjögrens egen kyrkosyn, pastorala arbetsprogram och verksamhet:

1. ”Kyrkans första uppgift är att tala om att hon finnes. Kyrkklockan har här en mycket viktig funktion, församlingsbladen, som läggs i alla brevlådor, gatumöten, gårdspredikningar, barntåg, etc. ha stor betydelse. Pressen kan här också tagas i bruk på ett måttfullt sätt. – Vidare måste de kyrkliga kungörelserna efter predikan utökas med uppgifter om att prästerna stå till tjänst med sjukbesök, bikt, enskilda samtal o.dyl., att diakonissan likaledes kan sökas o.s.v.
2. *Kyrkans andra uppgift är att upprätta gudstjänstlivet.* Främst Högmässan kl.11 och då helst i dess fullständiga form. Vid sidan av Högmässan behövs flera gudstjänster av mindre form och intimare karaktär, förslagsvis bönegudstjänster. I Guldheden ha aftonböner med psalm, bibelläsning och förböner brukats med stor välsignelse. De motverka jäktet och skänka stillhet och frid.
3. *Kyrkans tredje uppgift är att upprätta själavården.* Detta blir så småningom en frukt av den andra uppgiften. 1. Barnen komma ofta självmant i stora skaror och bör omhändertas på lämpligaste sätt... En ”barnslig” själavård är här nödvändig. 2. Ungdomen erbjuder i själavårdshänseende stora problem. Åren 15-20 år äro svåra år. 3. De vuxna inklusive de nygifta, den unga familjen... Bibelstudiegrupper o. Dyl. sammanslutningar/syföreningar etc /ha sin mycket stora betydelse. Här gäller det för prästen att finna medarbetare.

Kyrkorna måste hållas öppna hela dagarna och även kvällarna, de tider, då ”vanligt folk” verkligen kan gå i dem, och icke blott på förmiddagstimmarna. Detta är ett livsvillkor för ett sunt kristet liv. Oron ute i samhället och arbetslivet måste balanseras mot friden i kyrkans hägn... I kyrkan är stillhet och frid. Viss tid viss dag bör präst finnas att söka i sakristian och anslag om detta finnas uppsatt samt saken nämnas i kungörelserna.” Till sist konstaterade Sjögren följande: ”I alla dessa tre uppgifter för kyrkan som oftast stå i tidigt beroende av varandra är det mycket viktigt att det

⁷⁶ Guldhedens krönikebok I

personliga momentet icke borttappas.”⁷⁷ Här finner vi de *tre* grundfundament som utgör och kommer att utgöra Sjögrens pastorala arbetsprogram.

Det är utifrån detta pastorala arbetsprogram som Sjögren arbetade och som sedan låg till grund och kom till uttryck i hans bok *När församlingen växer* (1955). Under en resa till England och Skottland 1954 blev han stärkt i sin uppfattning att ”det som vi gjorde var rätt.” Sina intryck under resan sammanfattade han i tio punkter och det kan finnas anledning att återkomma till dessa punkter längre fram:

1. Enkel och effektiv procedur för pastoratsindelning.
2. Snabbt och omsorgsfullt försågs nya områden med permanenta kyrkor.
3. Varje församling indelades i distrikt med lekmannaombud i för varje distrikt.
4. Prästernas möjlighet att koncentrera sig på det pastorala arbetet: att leda gudstjänst och själavård.
5. Diakonissans rent kyrkliga arbete. Regelbundna konferenser mellan präst och diakonissa.
6. Den kraftiga lekmannainsatsen i allt arbete.
7. Husbesöken som utgångspunkt för allt församlingsarbete.
8. Radions engagemang.
9. Vardagsgudstjänster med särskild tanke på skiftarbetare.
10. Hela den verksamhet som är förbunden med Divine Healing.⁷⁸

2.4.2 Gudstjänster

Den 8 augusti 1951, alltså bara några månader efter det att Sjögren hade tillträtt sin tjänst som kyrkoadjunkt i Annedal, blev han citerad i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning och ger en kort presentation av sitt pastorala arbetsprogram och den tilltänkta verksamheten i Guldheden. Detta är bara ett par månader innan invigningen av småkyrkan i Guldheden. Sjögren säger bland annat följande: ”I småkyrkan på Guldheden blir det högmässa varje söndag, aftonbön några kvällar i veckan och vidare en del studiecirkelarbete.”⁷⁹ Tre saker lyser fram redan här. Det första är att gudstjänsten, *högmässan*, hade den centrala platsen i församlingens liv. För det andra så är *bönen* och för det tredje *undervisningen* av avgörande betydelse för församlingsarbetet. Det var dessa tre grundpelare som ingick i Sjögrens strategi för att bygga församling.

Guldhedskyrkan blev en plats med ett rikt gudstjänstliv. Gudstjänsterna blev under den första femårsperiod 1951-56 många och varierade. Per Eckerdal har i sin avhandling redogjort för detta mycket ingående.⁸⁰ Men här ser vi att högmässan firades först varannan söndag, dock nådde man aldrig söndaglig mässa. Att morgonmässa infördes på onsdagarna samt att det hölls morgon- och aftonbön under veckan. Ett rikt antal gudstjänster firades alltså, och särskilt vid Påsken, något som jag nämnt tidigare.⁸¹

Nattvarden fick en tydlig plats i församlingens liv i Guldheden. Så här kommenterade Sjögren i Krönikeboken den 17/2 1952 övergången till Högmässa med nattvard såsom huvudgudstjänst varannan söndag: ”Förfarandet får ses som en pedagogisk åtgärd. Genom ganska flitigt predikande om nattvarden övervanns den påtagliga skyggheten från församlingens sida inför

⁷⁷ Hela detta långa citat finns i Guldhedens krönikebok I och Predikningar 1952:I:II

⁷⁸ Guldhedens krönikebok I. Se även Eckerdal, 1992 s 76. Se Sjögren 1967 s 49f

⁷⁹ GHT 8/8 1951 ”Biskop Giertz inviger i okt småkyrkan på nya Guldheden.”

⁸⁰ Eckerdal, P. 1992 s 174f

⁸¹ Predikningar 1952:I:I

Sakramentet.” Vid slutet av 1956 skrev Sjögren återigen i sin krönikebok: ”Morgonmässorna på onsdagarna är här en särskild källa till tacksamhet.”⁸² Vid varje stilla mässa för Sjögren anteckningar på vilka texter han använder, men även statistik.⁸³

2.4.3 Präst och lekman

Hur tar då Sjögrens kyrkosyn form i det praktiska församlingsarbetet när det gäller präst och lekmannaämbetet? I en artikel i *Stiftskrönikan* utvecklar han sina tankar.⁸⁴ Mycket som han lyfter fram här skulle mynna ut i boken *När församlingen växer* som kom ut 1955. Sjögren hade nu tjänstgjort i Guldheden i två år och han började med att konstatera att prästens arbete växer alltmer. Ju mer sekulariseringen utbreder sig, desto intensivare måste Kyrkan bedriva sitt arbete. Det är naturligt att prästen skall leda detta arbete därför att prästen är ytterst ansvarig. ”Inför Gud ansvarar han för den del av Guds Kyrka, som är honom anförtrodd.”

Men församlingarna är stora och för att nå ut måste man skaffa sig medarbetare. Här kommer lekmännen in. De har sin plats i Kyrkan. ”Enligt biblisk syn på Kyrkan är denna Kristi kropp, sammansatt av många varandra olika lemmar, som utträttar olika uppdrag men som samarbetar till hela kroppens väl. Den kyrkliga församlingen bör alltså ordnas efter denna grundsyn. Alla Kyrkans medlemmar, vare sig präster eller lekmän, skall göra sin tjänst till det helas väl.”

Då är det viktigt att man utvecklar en riktig arbetsfördelning. Var och en skall göra sitt. Till prästens uppgifter, skriver Sjögren: ”bör räknas ledandet av församlingens gudstjänst i vad det avser Guds Ords förklaring och sakramentens förvaltning samt utövandet av själavård.” Till lekmannauppgifterna ”bör räknas ledandet och utförandet av verksamheten i alla de arbetsgrupper som finns i våra församlingar: ... syföreningar, juniorverksamhet, kyrkobroder, ungdomsaftnar, vissa hembesök osv.”

Båda dessa uppgifter är lika viktiga. De refererar till de båda principiella sidorna i Kyrkans liv som vanligen betecknas med orden liturgi och diakoni. Sjögren menar att båda dessa sidor av hennes väsen måste intensifieras. Gudstjänster måste ökas och utträttas på nya platser, själavården måste uppsöka människorna, om de inte själva kommer. Diakonin måste också utvidgas och utvecklas, men någon egentlig syn på diakonin och diakonatet har inte Sjögren vilket förvånar.

Sjögren menar också att det är oerhört viktigt att präst och lekman var för sig håller isär sina arbetsområden, samtidigt som det är viktigt med samarbete. Det handlar om ett förtroende, präst och lekman emellan. Prästen överlåter vissa uppdrag åt lekmän, och han ger dem hela ansvaret.

En församling säger Sjögren: ”måste byggas upp till mognad, lekmän måste fostras till medansvar och medarbetare.” När det sker så växer församlingen. ”Då får bönerna ett kraftigt innehåll, då ställs vännerna på prov. Lemmarna i Kristi kropp börjar röra sig till tjänst, tänjas, hårdas, prövas. Det blir så naturligt att gå till kyrkan, att höra på predikan, att gå till nattvarden.” Här, betonar Sjögren, är den viktigaste mötesplatsen mellan präst och lekman. ”Här är alla medarbetares naturliga plats för att bli fria från sina synder och bli stärkta till nytt arbete. Här fogar Gud själv samman de olika lemmarna till en kropp och låter dem sedan

⁸² Guldhedens krönikebok I

⁸³ Predikningar 1956 II:2

⁸⁴ Stiftskrönikan 1953 nr 5, 7 mars s 97f ”Präst och Lekman”

ute i vardagens gärning tjäna, arbeta. Här skapar Gud enheten, förtroendet, som består under veckans övriga dagar.”

Sjögren har en vision av en kår av frivilliga medarbetare i församlingen, där medlemmarna ställt sig till prästens förfogande. En grupp för söndagsskollärare, en för bibelstudieledare, en grupp med ansvar för informationsaffischer och broschyrer, en grupp för att leda morgon- och aftonböner och en grupp för att hjälpa diakonissan med hembesök. Dessa olika grupper skall självständigt bedriva sitt arbete så att vars och ens särskilda begåvning kommer till sin rätt och till allas bästa. Lämpligast var om denna frivilligkår stod under en lekmans ledning som dock håller ständig kontakt med prästen. Sjögren utvecklade detta lite mer i sin bok När församlingen växer och särskilt på sidorna om frivilligkåren där han illustrerar denna arbetsfördelning med en bild.⁸⁵

Undan för undan kunde Sjögren förverkliga denna vision av sitt pastorala arbetsprogram med stor framgång tack vare ihärdigt arbete. Sjögren menar att det är viktigt att upptäcka vilka rikedomar vi har i prästämbetet men också vilka förmågor som finns bland lekmännen. ”Likriktning är bannlyst: Alla skall inte vara präster, alla skall inte vara lekmän. Alla kan inte vara ögon eller öra säger Paulus (1 Kor 12:17) ”Men nu har Gud insatt lemmarna i kroppen, var och en av dem på det sätt som han har velat.”⁸⁶

Några år senare i samma tidskrift *Stiftskronikan* skriver Sjögren en artikel ”Kunniga lekmän”⁸⁷ Bakgrunden är att Sjögren varit på studieresa i USA under 1957 och fått inspiration och här delger han sina intryck och idéer och möjligheter för församlingsarbetet och kyrkans tillväxt. Här betonar han nödvändigheten av kunskap. Hur viktigt det är med utbildning av lekmännen. Det är fullt naturligt eftersom prästen, som skall sköta ordets förkunnelse och sakramentens förvaltning har en lång teologisk utbildning bakom sig som gör prästen beredd till den uppgiften. ”De lekmän, som väljs till olika uppdrag i församlingen, kyrkoråd, söndagsskollärare, ungdomsledare, vaktmästare o s v måste likaså få en utbildning som gör dem skickliga till det de skall utföra. Det är så överallt annars i samhällslivet och här utgör kyrkan inget undantag.”

Det som är viktigt för en lekman, säger Sjögren, är att man först upptäcker vad för slags lemmar de är. Varje människa kan ställa sig den frågan: ”Vilken är min plats i församlingen där jag bor? Vilka gåvor har jag fått av Gud och hur skall jag rättast använda dem?” Den viktigaste kunskapen är enligt Sjögren kunskapen i Guds heliga ord, det gäller både för dem som tar plats i kyrkoråd och fullmäktige och kyrkomöte. En annan sak som Sjögren poängterar är att det är viktigt att medarbetarna i en församling och alla som utses till förtroendeposter av skilda slag inom kyrkan verkligen är människor som lever i och av Guds ord.

2.4.4 Övrigt församlingsarbete

Verksamheten i den nya barackkyrkan bestod inte av bara gudstjänster. Också under veckan pågick en omfattande församlingsverksamhet. I Guldhedens småkyrkostiftelses årsberättelse för 1951 kan man läsa att följande församlingsverksamhet hade ägt rum: Barnkör, söndagsskola, konfirmandundervisning, katekesundervisning för barn, syförening,

⁸⁵ Sjögren 1955 s 66-71. MacLeod, G F A message of friendship. The principles of a parish mission. Se även Sjögren 1967 Kyrkfärder s 49-58 särskilt s 55-56 om hembesöks modellen

⁸⁶ Stiftskronikan 1953 nr 5, 7 mars s 97f ”Präst och Lekman.”

⁸⁷ Stiftskronikan 1958 nr 15, 2 augusti. Kunniga lekmän. Läs även i Sjögren 1967 Kyrkfärder s 59-102

syföreningens försäljning samt ungdomsaftnar.⁸⁸ Katekesundervisningen för barn förefaller bestå av det som Sjögren kallade för ”torsdagsklubben”, en verksamhet som var organiserad som en traditionell juniorverksamhet för barn i åldrarna 10-13 år. Inte minst denna verksamhet ökade i stor omfattning under hösten 1951. Vid första tillfället kom 29 barn, för att på Luciafesten den 13 december bestå av så många som 70 deltagare. Denna omfattande ökning noterade Sjögren i sin Krönikebok den 13/12 1951. I detta sammanhang lyfte Sjögren för övrigt fram sin hustru Onna som var en av medhjälparna. Hennes insats, inte minst i barn- och ungdomsverksamheten, var av stor betydelse för utvecklingen av det pastoralala arbetet i församlingen.⁸⁹

Redan från början hade söndagsskolan i Guldheden många deltagare. Även denna verksamhet illustrerar på ett ganska tydligt sätt hur medarbetarfrågan kom att förändras under de kommande åren. Under hösten 1951 undervisade man barn i kyrkolokalen och i ytterligare två hyrda lokaler. Söndagsskoleverksamheten leddes av så många som 8 ledare inklusive distriktsprästen. Ett år senare kunde man planera för söndagsskola i kyrkolokalen samt i 5 andra lokaler, nu under ansvar av sammanlagt 15 ledare. Tio år senare, hösten 1962, undervisade så många som 23 ledare i samma antal lokaler utöver kyrkolokalen. Dessutom fungerade 3 personer som vikarier för söndagsskoleverksamheten.⁹⁰

Efter 1951 tillkom några andra verksamhetsformer. Bland dem kan nämnas samlingarna för ”forna konfirmander”. Dessa samlingar utvecklades sedan till ungdomssamlingar där man också producerade en tidning, ”Guldposten”. Vidare tillkom en bibelstudiegrupp, en syförening (Guldhedens diakoniförening) samt en kyrkokör. En verksamhet med församlingsfaddrar startades och 1957 påbörjades arbetet med en hembesöksgrupp.⁹¹ Under den biskopsvisitation som ägde rum i Annedals församling 1964 noterades, beträffande hembesöksverksamheten, att såväl ett dussintal hembesökare som 17 församlingsfaddrar under den aktuella perioden hade besökt ca 2000 hem.⁹² Ca tio år efter Sjögrens studieresa till Skottland och Iona hade han utvecklat sina grundprinciper för hur han menade att verksamheten med församlingens besökstjänst borde organiseras. Dessa tankar formulerade Sjögren 1959 i sin bok ”Att starta en besökstjänst” som handlar just om förberedelserna till sådana besöksgrupper skall gå till.⁹³

Guldhedens kyrkolokaler användes också under veckan som barnträdgård, d v s lekskola. Här fanns två grupper med 20 barn i varje grupp. Denna barnträdgård drevs i samråd med barnavårdsnämnden.⁹⁴

I samband med utvecklingen av det pastoralala arbetsprogrammet och det omfattande lekmanarbetet konstaterade Sjögren, att det var angeläget att dessa många medarbetare och även den gudstjänstfirande församlingen fick hjälp med sitt uppdrag att evangelisera och missionera. De måste få vägledning och undervisning, inte bara i den kristna tron utan även i allt runt omkring – en livsform, som Sjögren själv uttryckte det. För Sjögren var gudstjänsten - högmässan och dess liturgi - en skatt och en rikedom som det var viktigt att ta vara på. Dessutom betonade Sjögren bönen, själavården och bikten. Med sin teologiska, liturgiska,

⁸⁸ Guldhedens småkyrkostiftelsens årsberättelse 1951. Se även Eckerdal 1992 s 176f

⁸⁹ Guldhedens krönikebok I 13/12-1951. Se även Eckerdal 1992 s 177

⁹⁰ Guldhedens krönikebok I. Se även Eckerdal 1992 s 177

⁹¹ Guldhedens krönikebok I. Se även Eckerdal 1992 s 177

⁹² Biskopsvisitation 1964 protokoll § 9. Se även Eckerdal s 177

⁹³ Att starta en besökstjänst s 9f, 27f, Se även MacLeod, G F A message of friendship. The principles of parish mission.

⁹⁴ GHT 8/8 1951 ”Biskop Giertz inviger i okt småkyrkan på nya Guldheden.”

musikaliska och framförallt pedagogiska bredd kunde Sjögren med sina böcker och småskrifter lyfta fram detta för att berika och framförallt förmedla kunskap om vad kristen tro är och innebär och hur man i praktiken och i vardagen kan förhålla sig för att berika sig själv och andra. Sjögren var mycket receptiv och hade en sällsynt förmåga att förena teori och praktik och teologi och praxis från andra kyrkor, samfund och traditioner. En medarbetare till Sjögren under hans tid i Guldheden beskriver tiden där som att man levde i ett slags ”andligt växthus” och att denna miljö därför hade präglat hennes andliga liv på ett djupt och personligt sätt.⁹⁵

2.4.5 Församlingssyn

Guldheden är alltsedan området byggdes efter andra världskriget en del av Annedals församling. I sin ämbetsberättelse 1951-1954 för Guldheden formulerade Sjögren inför kommande biskopsvisitation ett önskemål om att Guldheden skulle avskiljas till en egen församling, ja helst bilda ett eget pastorat.

Vid biskopsvisitationen får Sjögren medhåll av Giertz som skriver: ”Möjligheten av att i framtiden förvandla stadsdelen Guldheden till annexförsamling under Annedal, varigenom denna stadsdel skulle erhålla eget kyrkoråd med uppgift att sörja för kyrkan och församlinglivet inom Guldheden.”⁹⁶ Så blev inte fallet utan Guldheden knöts allt hårdare under årens lopp till Annedal och dess kyrkoråd.

Detta hade konsekvenser, inte bara för Guldheden utan för alla ”småkyrkoförsamlingar” som inte fick vara fristående och utvecklas. Att det inte blev så för Guldhedens del berodde på tre saker. För det första var det statsmakternas ovilja till pastoratsregleringar, en av orsakerna till att Småkyrkostiftelsen bildades 1946. För det andra var även kyrkofullmäktige här i Göteborg negativt till förändring eftersom det hade ekonomiska konsekvenser genom att det hade inneburit en höjning av kyrkoskatten. Och för det tredje fanns det också en ovilja från pastoratet som kunde förlora på förändringen. Hade Guldheden men även andra småkyrkodistrikt blivit fristående församlingar/pastorat hade det måhända sett annorlunda ut i Svenska kyrkan idag.

I Martin Thornton, präst i den anglikanska kyrkan i England hittade Sjögren en teolog som skrev församlingsteologi och hade en församlingssyn som Sjögren kunde använda och arbeta in i sin egen pastoralteologi.⁹⁷ I sin bok *Pastoral Theology: A Reorientation* hittar vi en bok som Sjögren finner högst användbar också i svenska förhållanden. Thorntons böcker menar Sjögren hör till de teologiskt-pastoralt viktigaste.⁹⁸ Thornton skisserar två församlingssyner. Den första säger att prästen såsom församlingens herde inför Gud är ”ansvarig” för alla medlemmar i hela den territoriella församlingen. Denna variant kallas för multitudism.⁹⁹ Den andra synen menar att prästens ansvar gäller bara den trogna gruppen, de som vid varje bestämd tidpunkt är verkligt kristna. Den varianten kallas ”den lilla rara kärnan”-ism. Båda dessa församlingssyner är numeriskt inriktade, därför att båda räknar medlemmar. Men Thornton menar att vi måste eliminera detta numeriska tänkande och istället se församlingen

⁹⁵ Intervju den 10/9- 2004 med Maj-Britt Almerstam f Karlsson. Diakonissa under Sjögrens tid i Annedal

⁹⁶ Biskopsvisitation 1954 protokoll § 12. Se Eckerdal s 179. Se även Sjögrens artikel om Stat och Kyrka s 119-134 i boken *Debatt om Kyrkan 1958 och Sjögren 1955* s 57f.

⁹⁷ Se Thornton 1958 s 206, Sjögren 1964 s 134, Sjögren 1968 s 16.

⁹⁸ Böneskola 1960/1973 s 186.

⁹⁹ Thornton 1958 s 15, s 257, Sjögren 1968 s 62.

som ett sakramentalt helt – som en integrerad organism.¹⁰⁰ Kyrkan är Kristi kropp, därför att hon lever i mässans kropp och blod. Kyrkan är, på samma sätt som mässans bröd och vin, uppdelad i tiotusentals fragment, som alla var och en är hela kyrkan.¹⁰¹

I en församling kan man dela in folket i tre grupper, tre koncentriska cirklar.¹⁰² Den innersta lilla cirkeln är således i den andra mellanstora cirkeln, vilken i sin tur helt är innesluten i den tredje cirkeln. Den stora gruppen som inte går i kyrkan, den andra som går då och då och den tredje lilla gruppen som redan nu lever som fullvärdiga medlemmar i Guds rike. Thornton menar att en sann församlingsteologis uppgift är nu att söka vettiga relationer mellan församlingens tre grupper och klargöra var deras uppgift är nu.

Församlingens liv är ett liv i Kyrkans trefaldiga Regula.¹⁰³ Kyrkans trefaldiga Regula består av mässa, tidebön och bön. Thornton precis som Sjögren menar att Mässan är centrum för församlingsbyggd kristendom – där är församlingens hjärta och kyrkan existens är beroende av det och därmed måste också firas ofta – varje söndag och helgdag. Därför är det också så viktigt att Kyrkan undervisar om mässan för kunskap om mässan har direkt värde för hur en kristen lever sitt liv.¹⁰⁴

Det andra i Kyrkans Regula är tidebönen som bes två gånger dagligen morgon och kväll.¹⁰⁵ Den är en korporativ gudstjänst till Gud med ett självuppgivande objektivt offrande till honom och den är arbetsam, kanske tråkig och svår att lära sig, men nödvändigt för Kyrkan att frambära – eftersom Gud vill det. Den bes i kyrkan. Detta var något som Sjögren införde successivt i Guldheden.

Det tredje som Thornton tar upp och som tillstyrks av Sjögren är bönen.¹⁰⁶ Sjögren är verkligen en bödens man. Den privata bönen kan i sin tur indelas i meditation, samtal med Gud, självrannsakan och bikt och ständig aktuell erinran om Gud. Bön varierar från person till person och det är upp till oss att hitta rätt form. Men det är viktigt att komma ihåg att all bön endast fungerar, om den läggs i kroppens hela bön och blir en del av Kyrkans totala bön.

Hela Kyrkans sanna liv är ett liv i Bön. BÖN - med stora bokstäver – betecknar alla de skeenden eller aktiviteter som bestäms av den levande relationen mellan en människa och Gud. Men bön är inte bara tillbedjan, förbön, tacksägelse utan allt sådant arbete, alla sådana handlingar och liknande, som på ett sant och riktigt sätt kommer och flödar fram ur vår gemenskap med Gud. Bön är en kristen människas sätt att leva. ”Bönen är det kristna livets andedräkt. Lika naturligt som det är att andas, lika naturligt är det för en kristen att bedja.”¹⁰⁷ Det är alltså en träning. Prästens uppgift i sådana sammanhang är att ge vägledning i bön så att enskilda avgörandena av olika slag har så stor möjlighet att vara ledda av den Helige Ande.

2.4.6 Stewardship

Det finns ett annat begrepp som är viktigt i det här sammanhanget och det är begreppet *stewardship*, på svenska översätts det med ordet *förvaltarskap*. Detta begrepp används som en

¹⁰⁰ Thornton 1958 s 18

¹⁰¹ Thornton 1958 s 20

¹⁰² Thornton 1958 s 21, 22-25

¹⁰³ Thornton 1958 s 10, 35

¹⁰⁴ Thornton 1958 s 218-225

¹⁰⁵ Thornton 1958 s 205-217

¹⁰⁶ Thornton 1958 s 226-247

¹⁰⁷ Sjögren 1960 s 9.

övergripande term för impulser på 1950-talet från främst USA som stimulerade ett ökat lekmanansvar och lekmannainflytande.

Under 1953 hade biskop Giertz varit på studieresa i USA. Där hade han gripits av lekmanaktiviteten i den lutherska kyrkan. Den 15 november samma år kom han till Guldheden och fira högmässa. Efter gudstjänsten drog han paralleller mellan arbetet där och det amerikanska kyrkolivet, t ex vad gällde dubbla högmässor, lekfolk och kyrkvärdar. Efter Giertz besök i Guldheden skickades det ut ett informationsblad på 5000 exemplar i januari 1954 där det står: "Vi hjälps åt att bygga en kyrka, en levande församling på Guldheden." Där fanns också en talong, sammanställd efter den talong som Giertz haft med sig från USA, tyska erfarenheter och Sjögrens egna, som man kunde fylla i. Sjögren uppger att det kom in 23 svar och på grundval av detta bildas en bibelstudiegrupp och en hembesöksgrupp. Dessutom rekryterade man församlingsbladsutdelare mm.¹⁰⁸

När Sjögren var på studieresa till Skottland 1954 och studerade det kyrkliga arbetet där kunde han konstatera att man i arbetet i Guldheden hade "tänkt rätt!"¹⁰⁹ Den studieresan gick bland annat till ön Iona, en ö i ögruppen Inre Hebriderna på Skottlands västkust. I Ionarörelsen som Sjögren var medlem av under ett antal år anammade han dess tankar och följde diskussioner och utveckling när det gällde kyrkans möte med den sekulariserade människan och hur man försöker förstå och nå varandra, bli vänner och dela gemenskapen. Här har lekfolket en betydande roll men de måste ha kunskap. Här betonas gudstjänsten, ordet och sakramenten och inte minst bönen och då särskild bön för helande. På Iona fanns det en särskild liturgi som Sjögren var inspirerad av och något som betonades i förbönerna som användes i församlingsarbetet.¹¹⁰

Inspirerad av besöket på Iona och Skottland började Sjögren att organisera systematiska hembesök. Vad Sjögren lägger märke till och som han sedan använder i sin egen församling är att prästen och ett lag lekfolk varje år går igenom församlingen, som är uppdelad i distrikt och varje distrikt förestås av en sk elder (kyrkorådsledamot). Denne går runt och besöker sina hus i det givna området, kanske 50 familjer tillsammans – helst några gånger om året, uppmuntrar de trötta som håller på glida ur församlingens gemenskap, finna nya medarbetare för söndagsskola och ungdoms arbete, anmäler för prästen när någon i distrikten blivit sjuk så att denne kan få besök och blir bedd för. Men innan en elder ger sig ut på husbesök genomgår denne/a en noggrann utbildning. De vanliga frågorna måste besvaras och fakta läggas fram. Dessutom och framförallt måste man kunna ge skäl för den kristna tron.¹¹¹

Med detta som bas kunde Sjögren så småningom skicka ut lekmän att leda besöksgrupper ute i Guldhedsdistrikten och där Sjögren alltid fanns tillgänglig i kyrkan och kunde nås av telefon under tiden de var ute.¹¹²

¹⁰⁸ Guldhedens krönikebok I 12/1-54. Se även Eckerdal s 182

¹⁰⁹ Se not 56. Se även i Sjögren 1967 s 49-58

¹¹⁰ The Coracle (Iona) Nr 22-34. Dessa inbundna blad som sträcker sig från 1952-1959 kom ut två gånger om året och berör olika pastorala ämnen och problem som evangelisation, mission, helande, husgrupper och kyrkor i nybyggda områden. MacLeod, G F A message of friendship. The principles of parish mission. Tidebönen – Förböner för äldre och sjuka. Predikningar 1953/1954.

¹¹¹ Stiftskrönikan 18 18 september 1954 årgång 22 s 356f.

¹¹² Intervju med Stig Lindbom den 22/11 -2004.

2.4.7 Sjögrens spiritualitet

Min studie är ett försök att presentera Sjögrens pastorala arbetsprogram och verksamhet. Då kan man inte vara utan ett spiritualitetsperspektiv. Sven- Erik Brodd har i sin inledning till boken om Gunnar Rosendal en modell och en tolkningsnyckel, som man mycket väl kan tillämpa även på Sjögren, eftersom han och Rosendal i flera avseende är slående lika i sin teologi och praxis. Utifrån de sammanhangen ställer Brodd tre viktiga frågor.¹¹³

Den första frågan som Brodd tar upp om Rosendal gäller det integrativa i hans teologi och praxis, om man tar sin utgångspunkt i Rosendals spiritualitet som kännetecknades av hans strävanden att representera och i praktiken genomföra vad som skulle kunna kallas det *katolska*.

Den andra frågan som Brodd tar upp gäller den kyrkliga kontexten hos Rosendal. När det gäller Sjögrens kyrkliga kontext ser vi att han hade både läst och disputerat i Uppsala. Hans pastoralteologiska studier är något som han fortsätter med under resten av sin prästtjänst och i synnerhet under tiden i Guldheden. Visst bör han också vara en representant för vad som kallas *prästgårdsteologi*, även om han inte bodde i prästgård, utan i en stadsdel i Göteborg. I det sammanhanget utgjorde både Rosendal och Giertz men även andra teologer betydande inspiratörer för Sjögren.

Den tredje frågan som ställs av Brodd gäller varför svenska teologer så relativt litet har varit föremål för forskning och varför i synnerhet högkyrkliga teologer, också de som präglats så mycket av vad som i dag är allmångods inom Svenska kyrkan, inte blivit föremål för akademiska studier.

Sjögren var i likhet med Rosendal i många avseenden också en gränsöverskridande präst och teolog. Nyckelbegreppet för Rosendal var "*katolicitet*", ett begrepp som han använde helt medvetet. Begreppet katolsk rymmer också i Rosendals, men även i Sjögrens författarskap, konnotationer som inklusivitet, universalitet och tradition. Men även om Sjögrens och Rosendals teologi och praktiska pastorala verksamhet uppvisar likheter så är de två prästerna olika personligheter i olika generationer och arbetar på olika ställen. Rosendal i ett litet skånskt samhälle från 1930-talets mitt. Sjögren i en nybyggd stadsdel i en expansiv storstad under efterkrigstiden i Göteborg. Båda betonar emellertid just det sakramentala och sina ekumeniska och internationella kontakter. De är öppna för, vad andra kyrkor och samfund som också brottas med samma problem när det gäller både evangelisation och mission och det forma deras teologi men deras böneliv. Spiritualiteten är däremot personlig, genom att den formats i gemenskap med andra människor och utformats på ett sådant sätt att prästen Per-Olof Sjögren får kontur i sitt sammanhang.

Det sammanhållande i Sjögrens teologi och praktiska verksamhet är just spiritualiteten. Inte minst sammanställningen av olika element i Sjögrens praktiska och systematiska teologi måste ses i detta sammanhang. Här återfinns olika kyrkliga traditioner, inte bara från Luther och den lutherska traditionen, utan även från den lågkyrkliga väckelseprofilen Rosenius som fungerade tillsammans med romersk katolska teologer som Ignatius av Loyola, Ortodoxa kyrkans traditioner samt tyska, franska och anglikanska teologer som Pius Parsch, Louis Bouyer och Martin Thornton i den sjögrenska helheten och har en avgörande betydelse för

¹¹³ Brodd 2003 s 9

Sjögrens pastorala teologi. Olika teologiska system möts i hans författarskap, utan att de komma i konflikt med varandra och det hålls ihop med det sakramentala livet och i bönelivet. Sjögrens spiritualitet kännetecknas av en strävan att finna just ”det katolska”, såväl i hans eget liv som i Svenska kyrkans.

Här finns en tolkningsnyckel som ligger i begreppet spiritualitet, i någon mening katolsk spiritualitet. Det är ett omdiskuterat begrepp och ett forskningsområde som har tagit olika gestalt i olika traditioner. Här i Sverige har Alf Härdelin varit den som mest intresserat sig för spiritualitetsforskningen: ”Själva termen ’spiritualitet’ har en lång historia inom det franska språkområdet, där också den väsentligaste forskningen härom hittills har utförts, har på senare tid vunnit hemorts rätt också inom det engelska och tyska, och nu väl också inom det svenska språkområdet. Det har kommit att ersätta ”fromhet” och ”fromhetsliv” och dessa ords motsvarigheter i andra språk – även om det nog finns sammanhang, där de gamla termerna fortfarande passar bäst”.¹¹⁴

Alf Härdelin fortsätter: ”Spiritualitet har naturligtvis att göra med det bibliska begreppet ”ande” (lat. Spiritus), men denna ”Ande” är, bibliskt sätt och utan teologisk värdering, knuten inte bara till Fadern och Sonen utan också till den kyrkliga gemenskap, som kallas för Kristi kropp och till det församlande, som har sina konkreta uttryck i gudstjänst och sakrament. Man kunde alltså enkelt och sammanfattande uttrycka saken så att spiritualitet handlar om det existentiella livet i Anden, som levs i, av och ur den kyrkligt-sakramental gemenskapen.”¹¹⁵

I en tidigare artikel skriver Härdelin att en möjlig spiritualitets definition är: “Att spiritualitet är det av teologiskt lärande, kyrklig praxis och historisk och social situation bestämda andliga liv, i vilket de kristna existentiellt gestaltar sin kristna tro.” Härdelin menar att vi: ”måste förstå det teologiska, kyrkliga och historisk – sociala kraftspel som tillhandahåller drivkrafterna och motiven, när det gäller att leva i och ur den kristna tron.”¹¹⁶ Mycket av vad Härdelin säger här, stämmer väl in på Sjögrens pastorala arbetsprogram, men också säga något om hans spiritualitet.

Om Sjögren var eklektiker, vilka de allra flesta präster är i den meningen att de sammanför idéer från olika håll som annars skulle ha stått oförmedlade bredvid varandra, så finns det en integrerande faktor, som skapar en helhet av vad som presenteras. Denna enhet är ”det katolska”. Detta är i sin tur ett slags grundfenomen, som har sin hemvist i vad Brodd menar vara en spiritualitet. I detta delar jag Brodds uppfattning och menar att det är viktigt att ha med detta i det här sammanhanget.

I sin prästmötesavhandling ”Älskar du mig mer?” Om prästens identitet och spiritualitet skriver Ingemar Birgersson: ”Med spiritualitet avses här inte endast böne- och andaktslivet utan livshållningen som helhet. Spiritualiteten berör å ena sidan det vardagliga förhållningssättet till arbetet, kyrkan, uteblivna ”resultat” och ledarskapsfrågor. Reflektion kring prästens spiritualitet syftar till att finna integrerande linjer som håller samman liv och tjänst, ämbete och person, kamp och kontemplation. Det som håller samman istället för att uppsplittra är andligt, det hör till spiritualiteten.

¹¹⁴ Bexell, O 1996 s 85

¹¹⁵ Bexell, O 1996 s 85

¹¹⁶ Härdelin, A 1993 s 317

I en vidare synvinkel är identitets- och spiritualitetsfrågorna brännande. Samhällsutvecklingen har förändrat förutsättningarna för allt ledarskap, också i det kyrkliga.”¹¹⁷ Detta brottades också Sjögren med under sin tid som distriktspräst i Guldheden.

3 Slutsatser

När vi nu ska drar slutsatserna på Sjögrens pastorala arbetsprogram och verksamhet så behöver man titta på de tre frågor som ställdes i inledningsvis i uppsatsen. För det första hur såg den pastorala vardagen ut när Sjögrens församlingsarbete började? För det andra vilken var hans pastorala vision och hur är den kopplat till hans kyrkosyn? Och för det tredje i vilken mån är det möjligt att säga att Sjögrens pastorala modell på Guldheden var präglad av en ”högkyrklig” teologi?

I uppsatsen har jag försökt belysa Sjögrens kyrkosyn, men även den pastorala visionen han hade och som han på olika sätt förmedlade för att få människorna i Guldheden in i den gudstjänstfirande församlingen, att de bli delaktiga, att de kommer till tro och känner och att de är en del av gemenskapen. För denna nya livsväg så behöver de både kunskap och omsorg för att kunna använda de redskap som Kyrkan erbjuder, och använda dem rätt.

Vad är det som de nyinflyttande människor i höghus området i Guldheden har gemensamt? Jo, att de flesta var döpta och tillhörde Svenska kyrkan. För Sjögren är en kristen medlem i en församling och tillhör Kristus genom dopet. Den kristne står i ett direkt samband med kyrkan som är Kristi kropp. Med denna självklara grundsyn som bakgrund, är han av den uppfattningen att varje enskild kristen är en medlem i kyrkan.

Gudstjänsten är för Sjögren den levnadsväg som varje kristen och hela församlingen vandrar fram på. Med dopets renande bad tas våra synder bort och vi uppstår till nya människor. Vi får lyssna till Guds ord, tro och begrunda. Med böner och lovsånger får vi vår kärlek till Gud och också ta emot Kristi och blod i nattvarden. Alltså; den enskilde kristna människan är insatt i församlingens gemenskap såsom en lem i Kristi kropp, Kyrkan.

Sjögren ställer frågan om man behöver bygga upp en kristen livsform alldeles från grunden. Att bygga kyrka och församlingshem är en sak. Men hur ska man bygga upp Kristi kyrka i denna församling? Men hur?

1. träning att använda och utnyttja gudstjänsten rätt,
2. att hjälpa villrådiga människor till ett kristet liv,
3. att hjälpa vårda sina själar,
4. att upptäcka varandra som kristna församlingsmedlemmar
5. att ta ansvar för varandra.

Yttre mission i större sammanhang är en sak. Men Sjögren menar att man måste arbeta målmedvetet genom att ta vara på de församlingsbor, som redan nu verkligen söker sig till kyrkan och att gudstjänsten inte behöver reformeras, ändras eller förenklas. Man skall fostras och fostra sig själv till att förstå mässan. Man skall leva sig in i dess rika värld och då kan levnadsregeln bli till god hjälp. Den tro som skall läras, den gudstjänst som skall upprättas, den kärlek som skall lidas fram i våra församlingar måste vara bibelns tro, kyrkans gudstjänst och Kristi kärlek.

¹¹⁷ Birgersson, I 1999 Älska du mig s 14

Att bygga inifrån är alltså att bygga från trädet, från stammen, från Kristus.¹¹⁸ Det är i allt sitt arbete som präst och lekfolk skall utgå från Kristus, från Guds ord och från de heliga sakramenten och att man tar vara på det man har och blivit betrodd med. Alla de olika grupper som kommer till kyrkan ska man verkligen ta vara på och utnyttja kontakten att leda dem in i kyrkans gudstjänst, i kyrkans själavård och engagera dem i det kyrkliga arbetet. Med andra ord se på dem som ligger närmast.

För Sjögren är det tre saker som utgör hans pastorala arbetsprogram.

1. Det första var att man skulle bygga upp gudstjänstlivet och vi har visat under uppsatsens gång hur Sjögren gick till väga så högmässan firas ofta i Guldheden, helst varje söndag. I högmässan fick man tillfälle att påminnas om sitt dop och dess betydelse i skriftermålet, att lyssna till och begrunda ordet i texter och predikan, att be och sjunga lovsånger samt att förenas med Kristus i den heliga nattvarden. Men för att nå dit var det viktigt med undervisning där man blir upplyst om högmässans rikedomar genom att förkunnaren talar om Guds ord, om sakramenten, om bönelivet så att den inte är rutinmässig och leder till slentrian. Sjögren förespråkade även andra tider för gudstjänster på söndagar och även under veckan. Som uppsatsen har visat var det viktigt för Sjögren att man i församlingen tog vara på dem som fanns och fick dem delaktiga, att läsa med, sjunga, ta upp kollekt, bär fram brödet och vinet för att ge några exempel. Församlingen måste fostras i att upptäcka bönerna, art be dem och använda dem som grund för sitt eget böneliv.

En annan sak Sjögren tar upp är skriftermålet, beredelsen som det numera kallas. I Göteborgs stift kunde skriftermålen bli väldigt långa. Därför ägnar han en hel del tid att undervisa församlingen om vad som är det västenliga i ett skriftermål och vad det kort och koncist ska innehålla. Man be då sedan om syndernas förlåtelse och blir avlöst. Vi har fått syndernas förlåtelse. För att reda ut begreppen skriver han *Självrannsakan 1960*.¹¹⁹ Det är en samling skriftetal till kyrkoårets söndagar och helgdagar. Det är både viktigt och nödvändigt att predika om skriftermålet, både den enskildes och det allmänna och Sjögren föreslår vissa söndagar för det. Det viktigaste instrumentet är predikan och där kan även kyrkoåret återigen vara till god hjälp med sin variation. Även här föreslås ämnen som nådemedel, bön, bikt, nådens ordning. En annan sak är också sången. Här betonar Sjögren att det är också hela församlingens sak och inte bara prästens och organistens. Till sist något om bigudstjänster. Som vi har sett införde Sjögren dessa under sin tid i Guldheden för att möta ett behov, så människor i det moderna samhället, som t ex en skriftarbete kunde fira gudstjänst även om det inte var en söndag.

2. Det andra i Sjögrens pastorala arbetsprogram var att man skulle bygga upp själavården i församlingen. Själavården är en följd av dopet. Sjögren betonar särskilt familjens ansvar, men att det måste även upp ute i vardagslivet. Här har lekfolket ett stort ansvar där det är viktigt med kamratansvar, men ännu viktigare att du vårda din själ. Till detta ska det finnas enskild själavård som prästen utför i församlingen. Därför är det viktigt att väcka och aktualisera behovet av själavård samt att man kungör detta ofta, och ger det tid och plats.

3. Det tredje och sista i Sjögrens pastorala arbetsprogram är att bygga upp den övriga församlingsverksamheten. Där kan det vara fråga om specialuppgifter, som är till gagn för församlingen. Detta ger åt kyrkans verksamhetsgrenar en skapande, produktiv karaktär som ofta är förbunden med en attityd av offer. Det är viktigt att man underbygger och understöder den viktigaste av kyrkans funktioner som är förvaltningen av nådemedlen, dopet, nattvarden.

¹¹⁸ Sjögren 1964 s 203f

¹¹⁹ Sjögren 1960b s 5-13

Hit hör även bibelstudier, diakonatet, liksom samtalsgrupper om bön. Alla, både präst och lekfolk, lever i kontakt och samhörighet med kroppen, församlingen.

Detta är en sammanfattning av Sjögrens pastorala arbetsprogram som det med stor konsekvens introduceras och byggs ut under ett antal år i kontexten Guldheden i Annedals församling och som vi skulle kunna kalla för ett sakramentalt arbetsprogram.

Under perioden 1951-1968 ser vi en provisorisk barackkyrka komma på plats i Guldheden 1951 men det dröjer ända till 1966 förrän man fick den permanenta kyrkan. Under denna tid är det en präst, Sjögren, som fick både huvudansvaret och fria händer att utveckla sitt pastorala arbetsprogram och verksamheten som kom att blomstra under denna period. Situationen med många nyinflyttade i höghusområdet innebar, att prästen inte klarade av att sköta allt arbete själv. Han måste delegera och ha hjälp av lekfolket som bodde i närområdet. Dessa fick sköta vissa uppgifter, dels genom att vara delaktiga i gudstjänsten, men också att leda morgon- och aftonböner, fungera som söndagsskollärare och mycket annat. De var inte bara delaktiga i olika uppgifter utan fick även undervisning och fördjupning för sina olika uppdrag och framförallt en fördjupning av det egna andliga livet. Därför ser vi under denna period en ständig ström av småskrifter och böcker som Sjögren pedagogiskt producerade med de erfarenheter han mötte på vägen för att hjälpa den gudstjänstfirande församling att upptäcka vilken skatt de hade att förvalta.

Man kan konstatera att såväl gudstjänstlivet som det övriga församlingsarbetet mycket snart efter starten 1951 fann former, som skulle komma att bestå under mycket lång tid. Sjögrens pastorala arbetsprogram är tydligt inspirerat av Rosendals pastorala program för förnyelsen av kyrkan och församlingen, något jag har nämnt tidigare i undersökningen. Detta hade Sjögren tagit till sig under studietiden och delvis praktiserat, innan han kom till Göteborg. I Guldheden såg han möjligheterna och tog vara på dem. Detta skedde genom att han anpassade och utvecklade dem på ett sätt som han bedömde korresponderade med den aktuella situationen. Han hämtade också inspiration från andra länders kyrkor och samfund genom att studera deras arbete och pastorala program. En viktig, för att inte säga avgörande, orsak till denna kontinuitet var, att Sjögren var den som formade gudstjänst och församlingslivet under mycket lång tid och att han med stor konsekvens fullföljde sitt arbete.

Därför kan professor Oloph Bexell med rätta skriva: "Genom sitt författarskap och sina föredrag runt om i landet blev Sjögren först och främst en av de verkligt inflytelserika pastoralstrategerna under 1900-talets senare hälft men också en av de ledande företrädarna för sin samtids högkyrklighet."¹²⁰

Dag Sandahl sammanfattar Sjögrens pastorala arbetsprogram att: "den pastoralteologiska ansatsen är annars ett signum för högkyrkligheten". Per-Olof Sjögren kunde knyta an till den småkyrkorörelse som blomstrade på 1950-talet men modeller för församlingsarbetet hämtade han både från USA och England när han markerade både prästens eget ansvar och lekfolkets avgörande roll. Mässa och mission hörde samman. I gudstjänsten rustades människor för vardagsliv och kristen närvaro i samhället."¹²¹

Sjögren är en teologisk eklektiker - i likhet med Rosendal, Giertz och de flesta präster - men går ändå sin egen väg. Hans största bidrag var de pastoralteologiska böcker och det praktiska församlingsarbete, som inspirerade så många andra till arbetet med församlingstillväxt. Det

¹²⁰ Bexell, O, Kyrkohistorisk årsskrift 1993 s 262

¹²¹ Sandahl, D 2004 I tidens ström s 98

gav frimodighet att arbeta vidare i tro på den Herre som ger växten. Där använde Sjögren just de medel som stod till buds och han delade med sig av sina erfarenheter av hur dessa redskap kan och bör användas.

Sjögren var en gedigen teolog, som läste vitt och brett från den egna lutherska traditionen och från den västsvenska fromheten, inte minst dess själavårdstradition. Sjögren ville också som så många andra präster i sin generation stärka nattvardens ställning. Samtidigt tog han vara på lekmannaaktiviteten från Skottland och den presbyterianska traditionen och Ionarörelsen, som då var i sin linda. Han förstärkte det genom inspiration från de lutherska församlingarna i USA. Sjögren hade ytterligare en annan sak som han kände till och behärskade. Det var det kyrkomusikaliska området, inom vilket både präster och musiker for ner till Solesmes i Frankrike.

En annan sak som han också introducerade in i församlingslivet var retreaten och meditationen här med tydlig påverkan från franciscansk, benediktinsk och ortodox tradition som inspirationens källa.¹²² Ett tydligt exempel på detta ser man i boken *Böneskolan* där Sjögren presentera ett antal (fem) olika metoder då det gäller meditation från olika kyrkliga traditioner.¹²³ Detta i kombination med ett sakramentalt präglad gudstjänstliv, med ett livligt lekmannaengagemang som undervisades och utbildades att arbeta med både församlingstillväxten men även sin egen andliga tillväxt med hjälp av både firande av olika typer av gudstjänster som högmässa men även tidebönen och inte att förglömma det enskilda skriftermålet, bikten vars ställning han också bidrog till att stärka.

I Martin Thornton finner Sjögren en teolog som sätter ord på sin teologi och praxis genom den starka betoningen på församlingen, gudstjänsten, (tidebönen,) bönen, själavården och bikten. Detta var hans särskilda bidrag till den svenska högkyrklighetens pastorala program som därigenom vidgades utöver de ramar som Gunnar Rosendal i sin bok *Kyrklig förnyelse* från 1935 angett och även och i synnerhet sin bok *Kyrkans framtid* från 1943.

År 1967 skrev domkapitlet i Skara stift, förmodligen biskop Sven Danell, i förordet för Sjögren till kyrkoherdetjänsten i Lidköping en träffande sammanfattning: "Vid sidan av det starkt aktiva draget utvisar Sjögrens produktion också djupa insikter om det innersta i kristet fromhetsliv."¹²⁴

Hur ser det då ut i församlingen i Guldheden och vad kräver det för pastoralt handlande för att bygga en levande församling?

Tre viktiga saker som Sjögren gör. Han *ser* ett behov. Det är en sak att fira gudstjänst, högmässa, men varför? För Sjögren är det då viktig att man studera och skaffa kunskap om högmässan, om nattvarden, om hur man ber och vad som händer när du läser bibeln, om vad Kyrkan är både lokalt och universellt och framförallt om Gud, Fader, Son och den helige Ande. Detta är den nödvändiga sammanhållande ramen en församlings teologi – pastoralteologi. När Sjögren upptäcker Thorntons böcker och särskilt *Pastoral Theology: A reorientation* hittar han en grundbok som verkligen innehåller en konstruktiv helhetssyn. Den

¹²² Sjögren, *Kyrkfärder* 1967.

¹²³ Sjögren, 1960 s 112-129 och då särskilt s 122f.

¹²⁴ Utdrag ur Skara Domkapitels underdåniga skrivelsen till Konungen med utlåtande över sökande till kyrkoherdetjänsten i Lidköpings pastorat, av den 20 oktober 1967, Skara Domkapitel D.nr C 22/8/67, D.P. nr 169.

utgår från en sakramental och realistisk förståelse av kyrkan/församlingen som Kristi kropp. Detta applicerar Thornton konsekvent på de faktiska församlingar vi har i dag – ”resten” små grupper av kyrktrogna i det som kallas församling. Detta blir en slags modell för hans bok ”Bygga inifrån”.

Då kommer till det andra som Sjögren gör. Han *bedömer* genom att ställa diagnos och gör en inventering av vad det finns för svagheter och brister i församlingen. Det är ett sätt att se och förstå den faktiska församlingen som samlas för att bruka nådemedlen, som ges i form av ordet, predikan och sakramenten, nattvardsfrekvensen, att hjälpa dem att be och förstå bön. Här finner Sjögren ett andligt liv i församlingen som han kan ta vara på och bygga upp.

Det tredje: när Sjögren har både sett och bedömt, så *handlar* han. Sjögren börjar med sig själv och börjar bygga inifrån. Det första är att planera konkret genom att du börjar med dig själv. Lär dig själv att be och att det ska vara nattvardscentrerat. Gå till bikt och sök andlig vägledning. Det är viktigt med självrannsakan. Man ser på sitt liv och ställer frågan: hur är det med mitt andaktsliv? Går jag till bikt? Har jag en själasörjare? Läser jag eller studerar jag teologi för att stimulera intellektet? Har jag en plan, en strategi för mitt församlingsarbete och hur disponerar jag min tid? Alla dessa frågor har Sjögren också ställt, funderat över. Sedan har han delat med sig av sina erfarenheter.

Ett mål för Sjögren att bönelivet restaureras. Mässan är en integrerande del av kyrkans fullständiga böneliv. Thornton kallar det för *The rule of the Church*.¹²⁵ De andra två huvuddelarna är *Officiet*, kyrkans korporativa, dagliga böner och *Privat bön*, den enskildes tillbedjan, tacksägelse, självrannsakan och bikt, förbön och meditation. Officiet kallas i vår kyrka för tidegården, tidebönen. Därför är denna bön en församlingens uppgift att ta på sig uppgiften att fullt förverkliga hela kyrkans böneliv. Denna ”rest” som Thornton kallar det, är församlingens hjärta som pumpar liv i församlingens övriga lemmar. Thornton menar och med Jesus själv som främsta förebild att 90% av prästens arbete bör bestå i träning och vägledning av denna rest.¹²⁶ Det är precis detta som är Sjögrens pastorala arbetsprogram, där han förenar teori och praktik. Med hjälp av sina småskrifter hjälper han lekfolket att få både kunskap och att fördjupa sitt andliga liv i bön som är församlingens arbete.

Ett ytterligare mål: Sjögren ville skapa ett församlingsmedvetande. Det är människor, som samlas till gudstjänst. Genom att vara delaktiga i denna levande gemenskap kan de föra ut evangeliet till människor. *För att bygga församling, måste det byggas inifrån och Sjögren ge en grund att bygga på och bygga ut.* Denna diskussion bör fortsätta: att bygga våra församlingar. Sjögren lär ut mycket om det praktiska församlingsarbetet. Hans omfattande produktion och särskilt det som kom ut under hans tid i Guldheden 1951-1968 är ytterst värdefull och användbart.

Jag har med den här uppsatsen bara kunnat skrapa på ytan. Här döljer sig ett enormt pastoralt teologiskt material som räcker till en eller flera avhandlingar. En pastoralteologisk guldgruva för fortsatt forskning. Jag hoppas att man nu ta vara på och vårdar detta unika material som jag har funnit och aktualiserat. Det är ett redskap, ett verktyg för att kunna bygga upp en församling och att föra den vidare. Förutsättningen är att man börjar med sig själv och att bygget börjar inifrån.

¹²⁵ Thornton, *Pastoral Theology* 1958 s 10, 35.

¹²⁶ Thornton, *Pastoral Theology* 1958 s 42.

Käll- och litteraturförteckning

Otrycka källor

GÖTEBORG

A. *Landsarkivet – Polstjärnegatan 6B*

Guldhedens Krönikerböcker 1-2, Annedal – P IIa:8, P IIa:3

GÖTEBORG

B. *Församlingsfakulteten i Göteborg (FFG) - Per-Olof Sjögrens arkiv*

Predikningar, Bibelstudier, Meditationer, Katekesförklaringar, Föredrag, Artiklar, Tidningsurklipp och foton.

Svart skrivbok – Innehåller predikningar: Andra Advent 1943, Aftonbön på Akad. Sjukhuset 21/3 – 1944, Veckan före Femte i Fastan, Högmässopredikan - Heliga Trefaldighetskyrkan, Uppsala Tredje efter påsk 30/4 – 1944, Föredrag – Den kristna studenten och nationslivet 9/10 – 1943

Inbundna handskrivna predikningar, bibelstudier, meditationer, föredrag och urklipp från tidningar och församlingsblad, samt ett antal kort och fotografier 1941 – 1963/69.

Uppsatser och artiklar 1945-1963.

Predikningar 1941-1945

Predikningar 1946-1947

Katekesförklaringar m m År 1945-1946

Predikningar i Storkyrkan 1947 – 1948

Predikningar 1948

Predikningar 1949: I:I, I:2

Predikningar 1950: II:1

Predikningar 1950-51: II:2, III:1

Predikningar 1951: III:2

Predikningar 1952: I:I

Predikningar 1952: I:2

Predikningar 1953: II:I

Predikningar 1953: II:2

Predikningar 1954: III:I

Predikningar 1954: III:2

Predikningar 1955: I:2

Predikningar 1956: II:I

Predikningar 1956: II:2

Predikningar 1957: III:I USA

Predikningar 1957: III:2

Predikningar 1958: I:I

Predikningar 1958: I:2

Predikningar 1959: II:I
Predikningar 1959: II:2
Predikningar 1960: III:I
Predikningar 1960: III:2
Predikningar 1961: I:I
Predikningar 1961: I:2
Predikningar 1962: II:I
Predikningar 1962-63

Predikningar och liknande från 15/2 – 63 – 1969. Denna del ansluter direkt till predikningar 1962-63. Innehåll – Predikningar och föredrag.

Efter 1963 notera Sjögren att han mer och mer predika på stolpar. Den helige Ande har en funktion just i själva predikans situation och hållande. Efter 1964 predikade Sjögren med en predikolapp. Många predikningar finns upptagna på band i hans kassetarkiv.

Uppsatser - Artiklar etc 1945-1953 Band I
Uppsatser – Artiklar etc 1954-1955 Band II
Uppsatser – Artiklar etc 1956-1957 Band III
Artiklar 1958-1963

Annedals församlingsblad 1937-1966 (Inbunden)

Dessutom finns hans handbok för kyrkliga förrättningar

Manuskript förHandledning för biktfäder, Bröllop i Kana, Jesusbönen, Böneskola, Bygga inifrån.

Föredrag o lika i format A5 – Röd A5 pärm
Orange A4 pärm
Varför sjunger vi i kyrkan?
Mässans struktur
Den heliga nattvarden
Vad gör Jesus nu?
Kyrktuppen: Dags att gå till kyrkan
Div Morgonböner, gudstjänster, psaltaren inspelat på kassetband under 80 och 90-talet
Maskinskrivna predikningar efter upptagning på kassetband 1969 – 1982
Maskinskrivna meditationer och retreatar efter upptagning på kassetband från 90-talet

GÖTEBORG – UTBY

C. *Bengt Elias privata arkiv*

Anteckningar från intervjuer

Maj-Britt Almerstam f. Carlsson 10/9-04. Diakonissa i Guldheden 1959-78.

Carl Sjögren, son till Per-Olof Sjögren och numera kyrkoherde i Ulricehamn 21/10-04

Lars-Gunnar Ericson. Telefon intervju den 22/10-04. Lars-Gunnars pappa Knut var Sjögrens konfirmandpräst och Lars-Gunnar och Per-Olof läste teologi, först på högskolan i Göteborg och sedan i Uppsala.

Stig Lindbom 22/11-04 Kyrkvärd i Guldheden under Per-Olofs tid i Guldheden.

Telefonintervju med Kh Gunnar Pleijel f d kollega i Annedal som vikarierade för Sjögren i Guldheden 1956-57

Telefonintervju 14/12-04 med Kh Torgny Erling f d kollega i Annedal
Telefonintervju 15/12-04 med Biskop Helge Brattgård f d kollega i Annedal
PM – Kopia av en: Kort sammanfattning av samtal över ämnet: ”Kyrkans uppgift när församlingen växer.”, hållet vid kontraktskonvent för Göteborgs västra kontrakt 9/6 1952 under Kontraktsprostens ledning.
Kopior av brev från Per-Olof Sjögren till Gunnar Rosendal 1960-1980. UBL
Kopior av brev från Per-Olof Sjögren till Bo Giertz och från Bo Giertz till Per-Olof 1950-1969. UBL
Kopia av Anders Jarlerts anförande om Per-Olof Sjögren på Göteborg Stiftshistoriska sällskap
Kopia av utdrag av Teologiska fakultetens i Uppsala protokoll den 30 april 1953
Kopia av utdrag ur Skara Domkapitels underdåniga skrivelse till Konungen med utlåtande över sökande till kyrkoherdetjänsten i Lidköpings pastorat, av den 20 oktober 1967, Skara Domkapitel D.nr C 22/8/67, D.P. nr 169.

GÖTEBORG – UTBY

D. *Karin Heumans privata arkiv.*

ULRICEHAMN

E. *Carl Sjögrens privata arkiv*

Böcker som tillhört Per-Olof Sjögrens egen samling (se även litteraturlistan nedan):

Giertz: Kristi kyrka

Rosendal: Den bedjande kyrkan

Rosendal: Kyrkans framtid

Sjögren: Anfäktelsen enligt Rosenius

Sjögren: Dagbok från resan genom Europa tillsammans med prof. Helge Zimdal, juli 1960 inför planeringen och utförande av nya Guldhedskyrkan.

Sjögren: Gud förer sina heliga underligen Studier i anfäktelsens begrepp hos C.O.Rosenius

Sjögren: Salomos tempel och Tvärreds kyrka

Tryckta källor och övrig litteratur

Tidningar och Tidskrifter

Aftonposten

Stiftskrönikan

Göteborg Handel och Sjöfartstidning (GHT)

The Coracle

Arnstberg, Karl-Olof

2000 *Miljonprogrammet*. Carillons.

Bexell, Oloph

1993 *Kyrkohistorisk årsskrift* s 262 Recension på Eckerdals avhandling: *Småkyrka i storstad Småkyrkorörelsen i Göteborg 1946-1970. En studie av en kyrklig strategi i en växande storstad.*

Bexell, Peter. Brilioths nattvardsteologi s 148 -206
1997 *Yngve Brilioth – historiker, teolog, kyrkoledare. Texter, studier och minnen.* Bexell, Oloph (red) Artos bokförlag, Skellefteå.

Bexell, O
2007 ”Att finna hela kyrkans skatt - något om den svenska högkyrklighetens inspirationskällor.” *Gotländskt och kyrkligt. Festskrift till Ove Lundin.* Artos och Norma förlag.

Birgersson, Ingemar
1999 *Älskar du mig mer? Om prästens identitet och spiritualitet.* Verbum Förlag, Stockholm.

Brilioth, Yngve
1926 *Nattvarden i evangeliskt gudstjänstliv.* SKD, Uppsala.

Brodd, S E
2003 ”Spiritualitet, prästgårdsteologi och forskning om svenska teologer. En inledning till Gunnar Rosendal.” *Gunnar Rosendal – en banbrytare för kyrklig förnyelse*, red. Av V.-A. Grönqvist, Skellefteå.

Conricus, Richard
1900 *Den kyrkliga nöden i Göteborg.*

Dekankollegiet i Svenska kyrkans fria synod
1992 *Pastoral för svenska kyrkan*

Eckerdal, Per
1992 *Småkyrka i storstad Småkyrkorörelsen i Göteborg 1946-1970. En studie av en kyrklig strategi i en växande storstad.* Verbum förlag, Stockholm.

Giertz, Bo
1957 *Brytningstider - Kyrkan i Västsverige just nu.* Pro Caritate, Göteborg.

Giertz, Bo
1963 *Folkvandring - Göteborgs stift 1957-62.* Pro Caritate, Göteborg.

Giertz, Bo
1969 *I Smältdegeln - Göteborgs Stift 1963-68.* Pro Caritate, Göteborg.

Giertz, Bo
1939 (Andra, översedda upplagan) *Kristi Kyrka.* SKD, Stockholm. (Sjögrens eget exemplar från 1940)

Giertz, Bo
1939 (Andra, översedda upplagan) *Kyrkofromhet.* SKD, Stockholm.

Giertz, Bo
1942 *Att leva i Kyrkan: En bok om kyrkan av svenska teologer s. 365-383.* Lund

- Giertz, Bo
1984 "Kyrkan i smältdegeln" s 99 -107. Ur *Att finna kyrkans väg. Festskrift till Bertil E Gärtner. Pro Caritate.*
- Grönqvist, Vivi-Ann, (red.)
2003 *Gunnar Rosendal En banbrytare för kyrklig förnyelse.* Artos
- Hallencreutz, Carl F
2002 *Yngve Brilioth Svensk medeltidsforskare och internationell kyrkoledare.* Uppsala
- Hansson, Hans-Olof,
1985 *Rusta församlingen, Pro Caritate.*
- Hansson, Torsten
1998 *Vi byggde Göteborg.* Hjalmarson & Högberg Bokförlag
- Härdelin, Alf
1994 *Svensk spiritualitet. Tio studier av förhållandet tro – kyrka - praxis.*
Red. Av Alf Härdelin. Tro och Tanke 1994:1-2. s.292- 318. Uppsala
- Härdelin, Alf
1993 "Spiritualitet Den kristna existensen." s. 305-318. *Ur Kyrkans liv Introduktion till kyrkovetenskapen.* Red. S Borgehammar. Verbum
- Härdelin, Alf
1996 "Spiritualitetsvetenskapliga forskningslinjer." s.83-92. *Ur Kyrkovetenskapliga forskningslinjer.* Red. Oloph Bexell. Studentlitteratur
- Imberg, Rune
1991 *Biskops- och domprostutnämningar i Svenska kyrkan 1866-1989.* Bibliotheca Historico-Ecclesiastica Lundensis 25, Lund University Press.
- Imberg, Rune. (red)
2005 *Till hundraårsminnet av Bo Giertz födelse. Talet om korset – Guds kraft.* Församlingsförlaget, Göteborg.
- Jarlert Anders
2005 Minnestal över P-O Sjögren på Göteborgs Stiftshistoriska sällskap. I kungliga vetenskaps och vitterhets sällskapet i Göteborg. (Ej kommit i tryck.)
- Josefsson, Ulrik
2005 *Liv och över nog. Den tidiga pingströrelsens spiritualitet.* Artos
- Kilström, Bengt Ingemar
1990 *Högkyrkligheten i Sverige och Finland under 1900-talet.* Bokförlaget Åsak. Sahlin och Dahlström AB

Laghé, Birgitta

2004 *"Den Evangeliska Mariavägen till enhet" En studie av Paulina Mariadotters spiritualitet.* Bibliotheca Theologie Practicae 73. Artos

Lindström, Valter

1955 *Nådemedel* s 1313f Ur Nordisk Teologisk Uppslagsbok.

MacLeod, G F

A message of friendship. The principles of a parish mission.

Martling, Carl Henrik, m fl. Red.

1965 *Till Bo Giertz 31 augusti 1965.* Uppsala

Olofsson, Folke T

2005 "Svenska kyrkan – Kristi kyrka? Vision och provokation." s131-169. Ur *Talet om korset – Guds kraft.* Rune Imberg (red) Församlingsförlaget. Göteborg.

Olsson, Kent

1996 *Göteborgs Historia. Näringsliv och samhällsutveckling. Från industristad till tjänstestad 1920-1995. Del III.* Nerenius & Santéus Förlag AB, Stockholm.

Persenius, Ragnar

1987 *Kyrkans Identitet En studie i Kyrkotänkandets profilering inom Svenska kyrkan i ekumeniskt perspektiv 1937-1952.* Verbum

Ray, Tomas

1997 *Modeller för sanningen: en analys av Per-Olof Sjögrens bibelmeditationer.* Pro gradu: Åbo Akademi, TF Kyrkohist. o Prakt.teol. Åbo.

Rosendal, Gunnar

1935 *Kyrklig Förnyelse.* Pro Ecclesia Osby

Rosendal, Gunnar

1937 *Kyrklig Förnyelse i Församlingskyrkan.* Pro Ecclesia Osby

Rosendal, Gunnar

I:1940, II:1941, III:1941. *Nådens År. En kyrkokalender.* Pro Ecclesia Osby,

Rosendal, Gunnar

1943 *Kyrkans framtid – Kyrklig Förnyelse III.* Förlaget Pro Ecclesia Osby (Sjögrens eget ex. från 1945)

Rosendal, Gunnar

1939 *Bönen II Den bedjande kyrkan.* Pro Ecclesia, Osby

Sandahl, Dag

1986 *Folk och Kyrka Debatten i svenska kyrkan kring sociala delegationen och dess evangelisationsmodell 1952-72.* Verbum

Sandahl, Dag

2004 "I tidens ström." s 90-109 Ur *100 år av arbete och gemenskap inom Svenska kyrkan 1903-2003*. Kyrka Stockholm

Sandahl, Dag

2005 "Bo Giertz och kampen om kyrkan." s 355-367. Ur *Talet om korset – Guds kraft*. Rune Imberg (red)

Sjögren, Per-Olof

1953 *Anfäktelsen enligt Rosenius*. SKDB, Uppsala (Sjögrens eget disputationsexemplar.)

Sjögren, Per-Olof

1953 "Småkyrkoarbetet En väg till kyrklig förnyelse." ur *Tidningen Kyrklig Förnyelse* s.11-18.

Sjögren, Per-Olof

1955 *När församlingen växer. En bok om småkyrkoarbete*. Verbum

Sjögren, Per-Olof

1958 *Stat och kyrka* s 119-135. Ur *Debatt om kyrkan. En studiebok för orientering i aktuella frågor*. SKDB Stockholm.

Sjögren, Per-Olof

1960 *Självranssakan. Skriftetal till kyrkoårets sön- och helgdagar*. Verbum

Sjögren, Per-Olof

1960, 4 uppl 1973 *Böneskola*. Verbum

Sjögren, Per-Olof

1961 *Välsignelsens Kalk*, BFK; Saltsjöbaden. Föredrag – "Eukaristens plats i rosenianskt fromhetsliv." s.123-134.

Sjögren, Per-Olof

1962 *Himmelrikets Nycklar*, BKF, Saltsjöbaden. Föredrag – "Bikten och helgelsen." s.271-282, "Att bygga upp själavården i lokalförsamlingen." s.283-296.

Sjögren, Per-Olof

1963 *Man och Kvinna*, BKF, Saltsjöbaden - Föredrag – "Själavården och familjen – några reflexioner." s.352-359.

Sjögren, Per-Olof

1964, 2 uppl 1976 *Bygga inifrån*. Verbum

Sjögren, Per-Olof

1967 *Jesusbönen*. Verbum

Sjögren, Per-Olof

1967 *Kyrkfärder*. Verbum

Sjögren, Per-Olof
1968 *Mässa och Mission*. Verbum

Thornton, Martin,
1959 *Christian Proficiency*. London SPCK

Thornton, Martin,
1958 *Pastoral Theology: A Reorientation*. London SPCK